

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΑΣΤΕΡ
ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ

Όνομα φοιτήτριας: ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΜΠΕΛΛΟΥ

A.M. 7573132200038

ΤΙΤΛΟΣ :
«Τα δικαιώματα των ζώων:
Μια ιστορική αναδρομή στο παρελθόν, τι ισχύει στο
παρόν και οι τάσεις του μέλλοντος.
Νομοθετικό πλαίσιο»

Διπλωματική εργασία για απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Ε.ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΚΠΑ

Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης	Μέλος ΔΕΠ (Καθηγητής)	ΕΚΠΑ Τμήμα Φιλοσοφίας Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ
Γεώργιος Αραμπατζής	Μέλος ΔΕΠ (Καθηγητής)	ΕΚΠΑ Τμήμα Φιλοσοφίας Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ
Μιχαήλ Μαντζανάς	Μέλος ΔΕΠ (Καθηγητής)	ΕΚΠΑ Τμήμα Φιλοσοφίας Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ

AΘHNA 13/2/2024

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα
Φιλοσοφίας, Μπέλλου Αναστασία, © 2024 - Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΑΣΤΕΡ
ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ

Όνομα φοιτήτριας: ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΜΠΕΛΛΟΥ

A.M. 7573132200038

ΤΙΤΛΟΣ :
«Τα δικαιώματα των ζώων:
Μια ιστορική αναδρομή στο παρελθόν, τι ισχύει στο
παρόν και οι τάσεις του μέλλοντος.
Νομοθετικό πλαίσιο»

Διπλωματική εργασία για απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Ε.ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

Μέλη Τριμελούς Επιτροπής:

- Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης (Διευθυντής του ΔΠΜΣ: Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία, Καθηγητής)

Διδάσκων ΔΠΜΣ Ζώα: « Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

- Γεώργιος Αραμπατζής (Καθηγητής, ΕΚΠΑ)

Διδάσκων ΔΠΜΣ Ζώα: « Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

- Μιχαήλ Μαντζανάς (Καθηγητής, ΕΚΠΑ)

Διδάσκων ΔΠΜΣ Ζώα: « Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

ΑΘΗΝΑ 13/2/2024

Στις Μάνες της Ζωής μου που έχουν φύγει για τα μέρη που τις καλοδέχτηκαν

Ανώτερη δύναμη, δώσ' μου τη γαλήνη να δέχομαι τα πράγματα που δεν μπορώ να αλλάζω, το κουράγιο να αλλάζω αυτά που μπορώ, και τη σοφία να γνωρίζω τη διαφορά τους.

Η προσευχή της γαλήνης

Περίληψη

Στην εργασία αυτή μελετάται η ηθική που έχει διαμορφωθεί αναφορικά με την προστασία των ζώων και την ευημερία αυτών. Η σχέση μας με τα ζώα είναι πολύπλοκη και δυναμική, αντικατοπτρίζοντας τις πολιτισμικές, κοινωνικές και ηθικές αξίες κάθε κοινωνίας. Κατά τη διάρκεια της ιστορίας, ο άνθρωπος αλληλεπιδρά με τα ζώα με διάφορους τρόπους, από τη συντροφικότητα έως την εκμετάλλευση και την κατανάλωση. Αυτή η εργασία εξετάζει τις ηθικές πτυχές και τις πρακτικές συνέπειες των αλληλεπιδράσεων μεταξύ ανθρώπων και ζώων με έμφαση τόσο στην ηθική όσο και τη νομική πτυχή του συγκεκριμένου θέματος. Η προστασία των ζώων απαιτεί την ανάπτυξη τόσο θεωρητικών όσο και πρακτικών προσεγγίσεων, με στόχο την προώθηση της δικαιοσύνης και της βιώσιμης συνύπαρξης ανθρώπου, ζώου και φύσης. Αυτό περιλαμβάνει τη νομική προστασία των ζώων, η οποία ποικίλλει ανάλογα με τη χώρα και το νομικό πλαίσιο της, όπως φαίνεται και στην τρίτη ενότητα της παρούσας εργασίας.

Abstract

This work examines the ethics that have been formed regarding the protection and welfare of animals. Our relationship with animals is complex and dynamic, reflecting the cultural, social, and ethical values of each society. Throughout history, humans have interacted with animals in various ways, from companionship to exploitation and consumption. This work explores the ethical aspects and practical consequences of interactions between humans and animals, emphasizing both the ethical and legal aspects of this issue. The protection of animals requires the development of both theoretical and practical approaches, aiming to promote justice and sustainable coexistence of humans, animals, and nature. This includes legal protection of animals, which varies according to the country and legal framework, as evidenced in the third section of this work.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	7
Abstract.....	7
Εισαγωγή.....	10
A. Ηθική και προστασία των ζώων.....	14
1.1 Ωφελμιστικές θεωρίες.....	14
1.2 Αρεταϊκές θεωρίες.....	17
1.3 Δεοντοκρατικές θεωρίες.....	20
B. Νέες Προσεγγίσεις για την προστασία των ζώων.....	24
2.1 Δικαιώματα των ζώων.....	24
2.2 Ευημερία των ζώων.....	25
2.3 Περιβαλλοντική Ηθική.....	26
2.4 Προσέγγιση των δυνατοτήτων.....	28
2.5 Οικοφεμισμός.....	31
2. Ειδισμός ή ειδολογικός σωβινισμός.....	34
2.1 Ειδισμός (σπισισμός).....	34
2.2 Αντισπισισμός.....	40
3. Νομοθετικό πλαίσιο.....	44
3.1 Ευρωπαϊκή Ένωση.....	44
3.1.2 Κανονισμός Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αριθ. 1/2005 του Συμβουλίου.....	45
3.1.3 Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1099/2009 του Συμβουλίου «για την Προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους».....	46
3.2 Ελλάδα.....	46
3.2.1 Νόμος 1038/1932 «Περί Προστασίας των Ζώων».....	47
3.2.2 Νόμος 1197/1981 «Περί προστασίας των ζώων».....	47
3.2.3 Νόμος 3170/2003 «Ζώα συντροφιάς, αδέσποτα ζώα συντροφιάς και άλλες διατάξεις».....	48

3.2.4 Νόμος 4039/2012 «Για τα δεσποζόμενα και τα αδέσποτα ζώα συντροφιάς και την προστασία των ζώων από την εκμετάλλευση ή τη χρησιμοποίηση με κερδοσκοπικό σκοπό».....	49
3.2.5 Προεδρικό Διάταγμα ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 56 ΦΕΚ Α'106 /30.4.2013.....	49
3.2.6 Νόμος 4830/2021 «Νέο πλαίσιο για την ευζωία των ζώων συντροφιάς»..	50
Επίλογος.....	53
Βιβλιογραφία.....	57

Εισαγωγή

Ο τρόπος με τον οποίον αντιμετωπίζονται τα ζώα παραμένει να αντικατοπτρίζει την ιδέα που έχουν οι άνθρωποι αναφορικά με τα ζώα. Ειδικότερα, παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται παγκοσμίως και την ύπαρξη κινημάτων και κινητοποιήσεων υπέρ των δικαιωμάτων των ζώων, εκείνα αντιμετωπίζονται ως κάτι υποδεέστερο των ανθρώπων. Σχεδόν καθημερινά ακούγονται περιστατικά κακοποίησης ζώων, είτε αυτά είναι ζώα συντροφιά είτε όχι, και παρά την πρόβλεψη υψηλών ποινών που έχουν λάβει πλέον και κακουρηγηματικό χαρακτήρα είτε γίνεται δύσκολη η σύλληψη των δραστών είτε αυτοί απλώς πληρώνουν ένα υψηλό χρηματικό πρόστιμο. Για να καταστεί σαφείς η έκταση του φαινομένου θα πρέπει να αναφέρουμε ότι από τα διαθέσιμα δεδομένα φαίνεται ότι το 2022 είχαν σχηματιστεί περίπου 730 δικογραφίες που αφορούσαν την κακοποίηση ζώων από ιδιώτες και εξ αυτών συνελήφθησαν μόνο τα 160 άτομα¹. Παρά τα δεδομένα αυτά και παρά τα υψηλά διοικητικά πρόστιμα που επιβλήθηκαν στους δράστες τέτοιων πράξεων, η αλήθεια είναι ότι μεγάλος αριθμός αυτών των πράξεων δεν έρχονται στο φως της δημοσιότητας και κατ' επέκταση δεν ακολουθούν τον δρόμο της δικαιοσύνης. Πέραν της αδυναμίας ή και αδιαφορίας του παρόντος συστήματος απονομής δικαιοσύνης να προχωρήσει σε αποτελεσματική εξιχνίαση και τιμωρία των συγκεκριμένων εγκληματιών, θα πρέπει να τονισθεί πως έχουν σημειωθεί ανησυχητικά δεδομένα που σχετίζονται με την διάπραξη κακοποιητικών πράξεων έναντι των ζώων και τα οποία επεκτείνονται και στην ανθρώπινη ύπαρξη². Έτσι, η κακοποίηση ενός ζώου ενέχει διάφορες επεκτάσεις που θα πρέπει να μας προβληματίζουν. Θα αναφερθούμε φυσικά στην εργασία αυτή και στη σημασία που έχει η διάπραξη τέτοιων ενεργειών και στους ανθρώπους και πως αυτό θα πρέπει να ανησυχεί την κοινωνία για την μετέπειτα τέλεση άλλων πράξεων με θύμα αυτή την φορά έναν άνθρωπο αλλά η σημασία της προστασίας των ζώων και

¹ in.gr “Επιθετικότητα, Παρορμητικότητα Και Εγωισμός - Ποια Τα Χαρακτηριστικά Όσων Κακοποιούν Ζώα;” in.gr, September 28, 2022. <https://www.in.gr/2022/09/28/pet-stories/kakopoiisi-zoon-ta-xarakteristika-ton-draston-kai-sxesi-tis-psyhikes-diataraxes/>.

² Protothema .Ακρως ανησυχητικά στοιχεία: Το 31% των ατόμων που κακοποιούν σεξουαλικά ζώα κάνουν το ίδιο σε παιδιά και ενήλικες. December 8, 2023 <https://www.protothema.gr/greece/article/1444092/akros-anisuhitika-stoiheia-to-31-ton-atomon-pou-kakopoioun-sexoualika-zoa-kanoun-to-idio-se-paidia-kai-enilikes/>

του περιορισμού τέτοιων πράξεων δεν θα πρέπει να εστιάζει αποκλειστικά στο πως αυτές οι πράξεις ενέχουν κίνδυνο για τους ανθρώπους.

Η προστασία του περιβάλλοντος, τόσο της πανίδας όσο και της χλωρίδας, αποτελεί μία από τις βασικότερες προτεραιότητες των σύγχρονων κρατών. Η περιβαλλοντική πολιτική πέρα από προτεραιότητα αποτελεί και μία αναγκαιότητα λόγω των επιπτώσεων που έχει η ανθρώπινη δραστηριότητα στην φύση και στους διαθέσιμους πόρους. Ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφερόμαστε απέναντι στη φύση έχει αντίκτυπο σε εμάς τους ίδιους και πολύ συχνά χρησιμοποιείται ως επιχείρημα για την προώθηση των πολιτικών και των μέτρων που απασχολούν την περιβαλλοντική πολιτική. Η προστασία του περιβάλλοντος δικαιολογείται δηλαδή περισσότερο ως την υποχρέωση που φέρουν τα άτομα να αποφεύγουν την τέλεση συγκεκριμένων πράξεων για να μπορέσουν να παραδώσουν ένα βιώσιμο περιβάλλον στις μελλοντικές γενεές³. Επομένως δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην διαγενεακή υποχρέωση και δικαιοσύνη και αφορά για ακόμη μία φορά το δικαίωμα που έχουν οι άνθρωποι στο φυσικό περιβάλλον και στην υποχρέωσή τους να διατηρήσουν αυτό σε μία καλή κατάσταση, δίνοντας προτεραιότητα και θέτοντας στο επίκεντρο την ανθρώπινη ύπαρξη.

Η προστασία του περιβάλλοντος και της γης έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη της φιλοσοφίας που αφορά την ηθική της γης και τους λόγους που επεξηγούν την προστασία της. Στην ηθική αυτή συμπεριλαμβάνονται τόσο η φύση και τα αγαθά που προσφέρει, όπως είναι το νερό, όσο και τα ζώα καθιστώντας έτσι τον άνθρωπο ένα απλώς κομμάτι της γης και όχι το επίκεντρο αυτής⁴. Έτσι ενώ η κλιματική αλλαγή και οι επιπτώσεις της λογίζονται ως, κατά κύριο λόγο, νομικά και πολιτικά ζητήματα θα πρέπει να υποστηριχθεί η θέση ότι πρόκειται στην ουσία για ένα ζήτημα με ηθικές εκτάσεις. Η κλιματική αλλαγή είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας και επομένως εκείνη φανερώνει την απουσία ορίων κατά την εκδήλωση και τέλεση συγκεκριμένων πράξεων⁵. Οι άνθρωποι θεωρούν ότι έχουν την δυνατότητα να δράσουν με οποιονδήποτε τρόπο, να αφαιρέσουν και να ζημιώσουν τη φύση, αφού στα μάτια τους η φύση υπάρχει για να τους εξυπηρετήσει.

---

³ Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δ., επιμ. Μανωλάς Ε. Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δ. και Τσαντόπουλος Γ. Ε. Διεθνής Περιβαλλοντική Πολιτική: Αναμετρήσεις με το Μέλλον. 5ος τόμος. Τμήμα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων: ΔΠΘ. 2013. σελ. 183

⁴ Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δ., επιμ. Μανωλάς Ε. και Ταμπάκης Α. Σ. Περιβαλλοντική Ηθική: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον 21ο αιώνα. Μεθόριος Γραφικές Τέχνες Α.Ε. 2012. σελ. 130

⁵ Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δ., ο.π., σελ. 11

Όπως και με τη φύση έτσι και με τα μη ανθρώπινα ζώα η ανθρώπινη δραστηριότητα φαίνεται να μην γνωρίζει περιορισμούς. Από την εποχή του Πυθαγόρα, πολύ πιθανόν και από παλαιότερα, καταβλήθηκε προσπάθεια για να οριστεί ο τρόπος ο οποίος ήταν ορθός και βάσει του οποίου θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται τα ζώα. Συχνά, στη σημερινή εποχή, γίνεται λόγος για την ύπαρξη δικαιωμάτων των ζώων αλλά η πραγματικότητα αποδεικνύει ότι αυτά περιορίζονται μόνο στα οικόσιτα ζώα και ειδικότερα στους σκύλους και τις γάτες. Ιστορικά διαπιστώνεται ότι η συζήτηση για το ζήτημα των δικαιωμάτων των ζώων ξεκίνησε το 1972 ως απάντηση του Thomas Taylor στην Mary Wollstonecraft η οποία είχε εκδώσει το βιβλίο της «Η διεκδίκηση των δικαιωμάτων της γυναίκας». Η απάντηση του αποτελούσε μία ειρωνική-χιουμοριστική προσπάθεια να αποδυναμώσει το επιχείρημα για την ανάγκη της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των γυναικών την οποία παρομοίασε με την απαίτηση για την κατοχύρωση δικαιωμάτων για τα ζώα. Ωστόσο από τότε και μέχρι και σήμερα δεν υπάρχει ομοφωνία αναφορικά με το αν τα ζώα έχουν δικαιώματα, αν αυτά πρέπει να προασπίζονται, ή αν δεν πρέπει να γίνεται λόγος για δικαιώματα των ζώων αφού εκείνα δεν μπορούν να κατηγοριοποιηθούν μαζί με τους ανθρώπους και δεν συνιστούν έλλογα όντα.

Η ηθική αποτελεί μία πτυχή της ανθρώπινης ύπαρξης και εμφανίζεται μόνο στις ανθρώπινες κοινωνίες και για το λόγο αυτό υπάρχει λόγω των ανθρώπων και χωρίς εκείνους δεν θα χανόταν κάτι από τον υπόλοιπο κόσμο. Έτσι όταν μιλάμε για ηθική πράξη μιλάμε για τις πράξεις που τελούν τα ανθρώπινα ζώα και δεν μπορούμε να επεκτείνουμε τις έννοιες της ηθικής και στα μη ανθρώπινα ζώα. Αυτό συμβαίνει καθώς η ηθική αποτελεί μία έννοια που αφορά μόνον τους ηθικούς αυτουργούς, οι οποίοι είναι οι άνθρωποι, ενώ η παραβίαση ενός ηθικού κανόνα μπορεί να διαπιστωθεί, να τελεσθεί, και να είναι δεκτική τιμωρίας μόνο στα πλαίσια της ανθρώπινης συνύπαρξης. Ωστόσο η ηθική οδηγεί κατ' ανάγκη στην αποφυγή και τον περιορισμό πράξεων που εκμεταλλεύονται, προσβάλλουν, μειώνουν, και σε κάθε περίπτωση αναιρούν την ύπαρξη ενός όντος. Αυτό σημαίνει ότι παρά την κατάσταση του έμβιου όντος για το οποίο γίνεται λόγος, είτε εκείνο είναι ένα ζώο είτε ένας άνθρωπος σε κωματώδη κατάσταση, δηλαδή όντα που κατά την χρονική αυτή στιγμή δεν έχουν την ικανότητα της επικοινωνίας και της αντίληψης. Ανεξάρτητα λοιπόν από την κατάσταση που φέρει ο αποδέκτης των πράξεών μας, η ηθική προστάζει να

συμπεριφερθούμε σε αυτούς με σεβασμό και να μην προχωρήσουμε σε απαξιωτικές και προσβλητικές πράξεις.

Στην εργασία αυτή θα ασχοληθούμε με διάφορες διαστάσεις που ανακύπτουν με την μελέτη του ζητήματος της προστασίας των ζώων. Στην πρώτη ενότητα θα γίνει λόγος για τις κλασσικές θεωρίες που έχουν διατυπωθεί στην ηθική φιλοσοφία προσπαθώντας να παρουσιάσουμε τις βασικές θέσεις αυτών, παρέχοντας με τον τρόπο αυτό ένα πλαίσιο υπό το οποίο θα γίνει σε δεύτερο στάδιο η παράθεση των θέσεων που έχουν διαμορφωθεί αναφορικά με την προστασία των ζώων. Παράλληλα θα γίνει αναφορά και σε πιο σύγχρονες προσεγγίσεις, είτε αυτές αποτελούν επέκταση της ηθικής φιλοσοφίας είτε πρόκειται για κοινωνικά και πολιτικά κινήματα, ώστε να κατανοήσουμε τις εξελίξεις που έχουν λάβει χώρα αναφορικά με το ζήτημα της υπεράσπισης των ζώων και του περιορισμού του πόνου που επιβάλλεται σε εκείνα. Στη δεύτερη ενότητα θα γίνει λόγος για την έννοια του ειδισμού ή αλλιώς του ειδολογικού σωβινισμού, αναφέροντας τις βασικές πτυχές της εν λόγω έννοιας, και τις προεκτάσεις αυτής. Τέλος, στην τρίτη ενότητα, θα παρατεθεί το νομικό πλαίσιο όπως αυτό έχει διαμορφωθεί ανά τα χρόνια τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στην Ελλάδα, παρουσιάζοντας τα διάφορα νομοθετήματα που έχουν θεσπιστεί, φανερώνοντας με τον τρόπο αυτόν τις αλλαγές που έχουν εκχωρήσει τα τελευταία χρόνια.

A. Ηθική και προστασία των ζώων

Η ηθική των ζώων αποτελεί έναν τομέα της φιλοσοφίας που μελετά και ασχολείται με ερωτήματα που αφορούν το ηθικό καθεστώς των ζώων και ειδικότερα τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να μεταχειριζόμαστε τα ζώα και ποιες είναι οι υποχρεώσεις μας απέναντί τους⁶. Η προστασία των ζώων έχει λάβει διάφορες κατευθύνσεις και ο τρόπος με τον οποίον προσεγγίζεται το συγκεκριμένο θέμα διαφέρει ανάλογα με την συγκεκριμένη κατεύθυνση. Έτσι μπορούμε να αναφερθούμε στην κατεύθυνση των δικαιωμάτων των ζώων βάσει της οποίας οι υποστηρικτές των δικαιωμάτων των ζώων πιστεύουν ότι τα ζώα δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται για ανθρώπινους σκοπούς, συμπεριλαμβανομένων σκοπούς που αφορούν την τροφή, τα ρούχα, την ψυχαγωγία ή την διενέργεια επιστημονικών πειραμάτων. Από την άλλη υπάρχει και η κατεύθυνση που εστιάζει απλώς την ευημερία των ζώων και επικεντρώνεται στην προώθηση της ευημερίας και της ανθρώπινης μεταχείρισης των ζώων. Η κατεύθυνση αυτή περιλαμβάνει την αξιολόγηση και τη βελτίωση των συνθηκών υπό τις οποίες κρατούνται και χρησιμοποιούνται τα ζώα από τους ανθρώπους, όπως στη γεωργία, την έρευνα, την ψυχαγωγία και την συντροφικότητα. Ακόμη μπορούμε να αναφερθούμε και στην κατεύθυνση και στην περιβαλλοντική ηθική που λαμβάνει υπόψη την ηθική σχέση μεταξύ των ανθρώπων και ολόκληρου του οικοσυστήματος, συμπεριλαμβανομένων των ζώων. Παρακάτω θα αναφερθούμε πρώτα στις διαφορετικές θεωρίες που χρησιμοποιούνται για να επιχειρηματολογήσουν υπέρ ή κατά της προστασίας των ζώων και σε δεύτερο στάδιο θα αναφερθούμε στις τρεις διαφορετικές κατευθύνσεις που αναφέραμε παραπάνω.

1.1 Ωφελιμιστικές θεωρίες

Ο ωφελιμισμός αποτελεί μία θεωρία που βασίζεται στην αρχή της ωφελιμότητας βάσει της οποίας μία πράξη θα πρέπει να εξετάζεται βάσει της τάσης που έχει να οδηγήσει σε αύξηση της ευτυχίας και στη μείωση του πόνου. Η ωφελιμιστική θεωρία προσπαθεί να διατυπώσει ένα αντικειμενικό κριτήριο βάσει του οποίου μπορεί να εξετάζεται και να διαπιστώνεται η ηθικότητα μίας πράξης. Έτσι η ευδαιμονία

---

⁶ Franklin, Julian H. *Animal Rights and Moral Philosophy*. Columbia University Press, 2005. σελ. 132

αποτελεί εκείνο το γενικό και αντικειμενικό κριτήριο που μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί μέσω της ικανότητας της αίσθησης.

Βασικός υποστηρικτής της θεωρίας αυτής ήταν ο Jeremy Bentham ο οποίος υποστήριζε ότι ο άνθρωπος εξετάζει και τελεί πράξεις ανάλογα με το αν θα του προσφέρει ηδονή και ευχαρίστηση. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τον Bentham, ο άνθρωπος προσπαθεί να αποφύγει την πρόκληση πόνου με τις πράξεις του. Βάσει της θεωρίας αυτής η ωφέλεια αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα για την ζωή και είναι το κριτήριο βάσει του οποίου αξιολογείται μία πράξη⁷. Για τον Bentham η ηθική βασίζεται σε δύο αρχές και ειδικότερα στην προώθηση του συνολικού καλού μίας κοινότητας και στο γεγονός ότι στις έννοιες της ηδονής και του πόνου ενυπάρχει ήδη μία θετική και αρνητική χροιά αντίστοιχα. Έτσι σύμφωνα με την θεωρία αυτή και εφόσον ο πόνος και η ηδονή καθορίζουν τις ανθρώπινες συμπεριφορές, κάθε άνθρωπος θα ενεργεί βάσει του κοινού καλού, θα πράττει δηλαδή πράξεις οι οποίες θα οδηγήσουν στην μέγιστη ευτυχία των ανθρώπων. Με άλλα λόγια για τον Bentham οι ηθικές και αξιολογικές κρίσεις είναι επέκταση των συναισθημάτων του ανθρώπου. Παράλληλα υποστηρίζουν ότι η ηδονή και ο πόνος είναι δύο συναισθήματα τα οποία είναι κοινά για όλους τους ανθρώπους και βιώνονται από όλους. Ο ωφελιμισμός σαν μία θεωρία στοχεύει στην διατύπωση ενός αντικειμενικού κριτηρίου με το οποίο θα μπορέσει να γίνει πιο εύκολη η διαπίστωση της ηθικότητας μίας πράξης. Έτσι βάσει αυτής της θεωρίας για να θεωρηθεί μία πράξη ως ηθική θα πρέπει να στοχεύει στην επίτευξη της μέγιστης ευχαρίστησης και την αποτροπή της πρόκλησης πόνου και βλάβης για όλα τα έμβια όντα. Με άλλα λόγια για τον Jeremy Bentham όλα τα έμβια όντα νιώθουν πόνο και ηδονή και επομένως η ηθικότητα μίας πράξης εξετάζεται για όλα βάσει της πρόκλησης περισσότερης ευχαρίστησης σε σχέση με τον πόνο που επέρχεται στο συγκεκριμένο ον. Η τύχη των ζώων και ο τρόπος με τον οποίον θα πρέπει να αντιμετωπίζονται φαίνεται να γίνεται ξεκάθαρος με την ωφελιμιστική θεωρία, όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Bentham⁸. Σύμφωνα με εκείνον, και αφού δεν γίνεται διαχωρισμός μεταξύ των έμβιων όντων αλλά το μόνο που ενδιαφέρει είναι η ικανότητα της αίσθησης και η ικανότητα του να νιώθουν πόνο, τα ζώα θα πρέπει να

---

⁷ Postema, Gerald J. "Bentham's Utilitarianism." *The Blackwell Guide to Mill's Utilitarianism*, January 2006, σελ. 28

⁸ Johannes Kniess (2019) Bentham on animal welfare, *British Journal for the History of Philosophy*, 27:3, 556-572, DOI: [10.1080/09608788.2018.1524746](https://doi.org/10.1080/09608788.2018.1524746)

αντιμετωπίζονται όπως αντιμετωπίζονται και οι άνθρωποι⁹. Με την λογική αυτή του Bentham διαπιστώνεται ότι τα ζώα έχουν τουλάχιστον το δικαίωμα να μην βασανίζονται, να μην κακοποιούνται, και να μην τους επιβάλλεται πόνος. Επομένως εφόσον τα ζώα διαθέτουν αυτό το δικαίωμα, δεν υπάρχει κάποιος λόγος να μην διαθέτουν και άλλα δικαιώματα.

Αντίθετα με τον Bentham, ο John Stuart Mill, ο οποίος ήταν ένας από τους υποστηρικτές της εν λόγω θεωρίας προχώρησε στη διάκριση των ειδών της ηδονής βάσει της ποιότητας αυτών. Έτσι για τον Mill η ηθική αξία μίας πράξης δεν καθορίζεται μόνο από το αν οδηγεί στην αύξηση της ηδονής και τη μείωση του πόνου αλλά επηρεάζεται και από την ηδονή που προκαλεί¹⁰. Συγκεκριμένα, για εκείνον η ηδονή που νιώθουν τα ζώα δεν μπορεί να συγκριθεί και να θεωρηθεί ισάξια με την ηδονή που βιώνουν οι άνθρωποι και για το λόγο αυτό είναι ηθικά κατώτερη. Ωστόσο η διάκριση μεταξύ ανώτερων και κατώτερων ηδονών δεν αφορά μόνο τα μη ανθρώπινα ζώα αλλά επεκτείνεται και για τις σωματικές ηδονές που βιώνουν οι άνθρωποι. Επομένως για τον Mill οι ανώτερες ηθικές απολαύσεις είναι εκείνες που έχουν ψυχικές και διεγερτικές για τις σκέψη επιδράσεις, και αυτές που είναι πνευματικής φύσης.

Ένας σύγχρονος υποστηρικτής της θεωρίας του ωφελιμισμού ή και της συνεπειοκρατίας είναι ο Peter Singer. Σύμφωνα και με εκείνον η αξιολόγηση μίας πράξης ως ηθικής γίνεται ανάλογα με το αν αυτή η πράξη οδηγεί στην αύξηση της ευδαιμονίας και τη μείωση του πόνου¹¹. Για τον Singer αυτό το κριτήριο είναι και το μοναδικό που παίζει ρόλο κατά την αξιολογική κρίση και για το λόγο αυτό μπορεί να επεκταθεί σε όλα τα έμβια όντα χωρίς να γίνονται διακρίσεις ανάλογα με την ποιότητα της ηδονής και το ποιος είναι ο αποδέκτης. Με άλλα λόγια σημασία έχει να φέρει το όν την ικανότητα της αίσθησης, δηλαδή να αποτελεί έμβιο όν, και αυτό θα πρέπει να αποτελεί το μοναδικό αξιολογικό κριτήριο. Ο Singer υποστηρίζει ότι τα συμφέροντα όλων των όντων που είναι ικανά να αισθανθούν ευχαρίστηση και πόνο πρέπει να λαμβάνουν ισότιμη μεταχείριση ανεξάρτητα από το είδος τους. Χρησιμοποίησε τον όρο ειδισμός (speciesism) για να αποδώσει την διάκριση που

---

⁹ Protopapadakis D. E. *Animal Ethics: Past and Present Perspectives*. Logos Verlag Berlin: 2012. σελ. 279

¹⁰ Gibbs, Benjamin. "Higher and Lower Pleasures." *Philosophy* 61, no. 235 (1986): σελ. 35

¹¹ Singer, Peter. *The life you can save: How to do your part end world poverty*. Sydney: The Life You Can Save, 2019. σελ. 63

υφίστανται τα ζώα λόγω του γεγονότος ότι συνιστούν ζώα και θεωρούσε ότι συνιστά ένα πρόβλημα όμοιο με τον ρατσισμό και τον σεξισμό¹². Ο ειδικός βασίζεται σε αυθαίρετα κριτήρια και αποτελεί με τη σειρά του μια μορφή διάκρισης, η οποία είναι απαράδεκτη για τους ίδιους λόγους που ο ρατσισμός και ο σεξισμός είναι ηθικά απαράδεκτοι. Μάλιστα για να ενισχύσει το συγκεκριμένο επιχείρημα χρησιμοποίησε ως παράδειγμα το βρέφος το οποίο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει συνείδηση αφού στο στάδιο της ζωής του δεν έχει αναπτύξει καμία σχετική ικανότητα. Τέλος, όπως και οι άλλοι υποστηρικτές του ωφελιμισμού ο Singer έδωσε έμφαση στην αισθητηριακή ικανότητα, την οποία χαρακτήρισε ως ηθικά σημαντική. Αυτή η ικανότητα των έμβιων όντων να βιώνουν πόνο και ευχαρίστηση αποτελεί τη βάση για την ηθική μεταχείριση τους.

Λόγω αυτής της πεποίθησης, είναι ένθερμος κριτικός των πρακτικών που θέτουν ως αντικείμενο τα ζώα και συγκεκριμένα επικρίνει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η βιομηχανία του κρέατος, ο πειραματισμός σε ζώα καθώς και όλες οι άλλες μορφές εκμετάλλευσης των ζώων που προκαλούν περιττό πόνο σε εκείνα. Οι πρακτικές αυτές συνιστούν ηθικά μεμπτές πράξεις και για τον λόγο αυτό καλεί για σημαντικές αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τα ζώα. Ο Singer βέβαια δεν σταματά στη διατύπωση της θεωρίας του αλλά αντίθετα προχωρά και στη διατύπωση πρακτικών συστάσεων τόσο σε ατομικό όσο και κρατικό επίπεδο. Έτσι το άτομο οφείλει να υιοθετήσει μία χορτοφαγική διατροφή και να περιορίσει την κατανάλωση αγαθών που προέρχονται από ζώα αλλά και κάθε κράτος οφείλει να προχωρήσει στην υιοθέτηση μέτρων που προωθούν την προστασία των ζώων και περιορίζουν τις πρακτικές που προκαλούν πόνο σε εκείνα.

1.2 Αρεταϊκές θεωρίες

Οι αρεταϊκές θεωρίες βασίζονται στην σκέψη του Αριστοτέλη και την έννοια του άριστου, του αγαθού άρρεν. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, η ηθικότητα μίας πράξης καθορίζεται όχι από την ίδια την πράξη αλλά αντίθετα εξετάζεται υπό το πρίσμα του καλού και αγαθού ανθρώπου. Έτσι μία πράξη θεωρείται ηθική αν αυτή συμφωνεί με

---

¹² Hopster J. The Speciesism Debate: Intuition, Method, and Empirical Advances. *Animals* (Basel). 2019;9(12):1054. Published 2019 σελ. 1065

την πράξη που θα τελούσε ο καλός και αγαθός άνθρωπος. Περίοπτη θέση στην παρούσα θεωρία έχει η έννοια της αρετής και συγκεκριμένα κατά τον Αριστοτέλη θα πρέπει να δίνεται προβάδισμα και σημασία στον τρόπο που ενεργεί ο ενάρετος άνθρωπος. Για τις θεωρίες αυτές δεν έχει σημασία η κάθε μεμονωμένη πράξη αλλά αντίθετα θα πρέπει να εξετάζεται ο βίος του ανθρώπου στο σύνολό του και να γίνεται καταλογισμός αυτού μετά το πέρας της ζωής του. Για την αναζήτηση της ηθικότητας ή μη μιας πράξης θα πρέπει να στρεφόμεστε προς τους ενάρετους ανθρώπους, προς τους ήρωες που προϋπήρχαν ημών, και να εμπνεόμαστε από τις πράξεις τους. Θέτοντας στο επίκεντρο τον βίο ως σύνολο και όχι την κάθε επιμέρους πράξη γίνεται φανερό ότι θα πρέπει να αναρωτηθούμε πώς θα πρέπει να ζούμε, πώς θέλουμε να πορευτούμε στον κόσμο, και πώς θέλουμε να ενεργούμε και να επηρεάζουμε τους λοιπούς ανθρώπους. Ο βίος αποτελεί μία ηθική κατηγορία και αυτός κατευθύνεται προς την εκπλήρωση του προκαθορισμένου σκοπού του, ενώ ο σκοπός αυτός δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την συνύπαρξη και την αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους. Για τον Αριστοτέλη θα πρέπει να εμπνεόμαστε από εκείνους τους ενάρετους ανθρώπους και να τους χρησιμοποιούμε ως παραδείγματα στην προσωπική μας ζωή, χωρίς να δίνει κάποιον συγκεκριμένο ορισμό για το ποιος συνιστά ενάρετο άνδρα. Αντίθετα ονοματίζει έναν αριθμό από αυτούς, όπως είναι για παράδειγμα ο Μέγας Αλέξανδρος ή ο Περικλής. Με άλλα λόγια δεν είναι οι πράξεις και οι συμπεριφορές που λαμβάνουν χώρα που χαρακτηρίζονται ως ηθικές αλλά αντίθετα είναι ο χαρακτήρας του ατόμου που οδηγεί στην ηθική. Για το λόγο αυτό όμως, δηλαδή λόγω του ότι δεν υπάρχει κάποιος αντικειμενικός κανόνας να καθορίσει το τι συνιστά ηθική πράξη και τι όχι, το άτομο οφείλει να αναπτύσσει αρετές. Οι αρετές είναι στην ουσία εκδήλωση της προσωπικής αυτονομίας του κάθε αυτουργού, οι οποίες μετά από την επιτέλεσή τους από τον αυτουργό για ένα χρονικό διάστημα, λαμβάνουν την μορφή της συνήθειας και συνιστούν κομμάτι της προσωπικότητας του. Δεν χρειάζεται να προϋπάρχουν οι αρετές στο πρόσωπο του αυτουργού, αλλά αντίθετα εκείνος προχωρά στην διαμόρφωσή τους, αφού οι αρετές είναι και έξεις που επιλέγονται αυτόνομα από τον ίδιο τον αυτουργό.

Σύγχρονος υποστηρικτής της εν λόγω θεωρίας συνιστά ο Alasdair MacIntyre, ο οποίος εξέδωσε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 το βιβλίο του με τίτλο “After

Virtue”¹³. Μετά από την έκδοση αυτή ξεκίνησε και πάλι μία συζήτηση αναφορικά με την θεωρία που είχε διατυπώσει ο Αριστοτέλης για την αρετή και την θέση της στην αξιολόγηση και εξερεύνηση των ηθικών και μη ηθικών πράξεων. Για τους σύγχρονους υποστηρικτές της θεωρίας αυτής, θα πρέπει να δίνεται έμφαση στον χαρακτήρα του ανθρώπου που επιβεβαιώνεται μετά το τέλος της ζωής του και δεν μπορεί η ηθική να βασίζεται σε αρχές και κανόνες, όπως γίνεται με την αρχή της ωφελιμότητας στον ωφελιμισμό και τις προσταγές στις δεοντοκρατικές θεωρίες. Πέραν του MacIntyre, ένας σύγχρονος υποστηρικτής της αρετολογικής θεωρίας συνιστά και ο Marc Rowlands. Σύμφωνα με τον τελευταίο οι αρετές συνιστούν θετικά και αξιόπαινα χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου και είναι αποτέλεσμα των συναισθημάτων που νιώθει ο κάθε άνθρωπος, αφού τα συναισθήματα αποτελούν την κινητήρια δύναμη για την τέλεση μίας πράξης¹⁴. Ο Rowlands αναφέρεται σε έναν κατάλογο από αρετές χωρίς όμως αυτός να είναι περιοριστικός και μπορεί σε κάθε περίπτωση να μεγαλώσει.

Το ζήτημα της προστασίας των ζώων και της προάσπισης των δικαιωμάτων τους απασχόλησε υπό το πρίσμα της αρετολογικής θεωρίας την Rosalind Hursthouse¹⁵. Η συγκεκριμένη φιλόσοφος χρησιμοποίησε την έννοια της αρετής για να εξηγήσει πως η υπεράσπιση των ζώων συνιστά μία συμπεριφορά του ενάρετου ανθρώπου. Για παράδειγμα η επιλογή εκ μέρους ενός ανθρώπου της υιοθέτησης μίας χορτοφαγικής διατροφής θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι πρόκειται για μία αρετή. Παράλληλα συνεχίζει η ίδια ότι οι πειραματισμοί που γίνονται πάνω σε μη ανθρώπινα ζώα για να ελεγχθούν οι παρενέργειες που έχουν ορισμένα καλλυντικά και για να μπορέσουν αυτά με τη σειρά τους να χρησιμοποιηθούν από ανθρώπους, θα πρέπει να θεωρηθούν βάνανσοι. Σύμφωνα με εκείνη ο πόνος που βιώνουν τα ζώα στις περιστάσεις αυτές είναι ανώφελος και δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από κάποια ανώτερη αρχή και το όφελος που επιφέρει το πείραμα δεν μπορεί να θεωρηθεί μεγαλύτερο από το κόστος. Αντίθετα όμως όταν οι πειραματισμοί έχουν να κάνουν με ιατρικούς σκοπούς, όπως είναι ο έλεγχος των παρενεργειών που μπορούν να έχουν ορισμένα φάρμακα,

¹³ Schneewind, J. B. “Virtue, Narrative, and Community: MacIntyre and Morality.” *The Journal of Philosophy* 79, no. 11 (1982): <https://doi.org/10.2307/2026540>. σελ. 560

¹⁴ Καραγεωργιάκης Σ. επιμ. Μανωλάς Ι. Ε. και Τσαντόπουλος Ε. Γ. Περιβαλλοντική Πολιτική: Καλές Πρακτικές, Προβλήματα και Προοπτικές. 10ος τόμος. Τμήμα Δασολογίας και Διαχείρισης Φυσικών Πόρων: ΔΠΘ. 2018. σελ. 119

¹⁵ Hursthouse, Rosalind, 'Applying Virtue Ethics to Our Treatment of the Other Animals', in Julia Annas, and Jeremy Reid (eds), *Virtue and Action: Selected Papers* (Oxford, 2022; online edn, Oxford Academic, 15 Dec. 2022), σελ. 204

φαίνεται να μην θεωρείται μια βάνουση πράξη και να δικαιολογείται λόγω των θετικών που προσφέρεται με την διενέργειά της¹⁶. Στο ίδιο πλαίσιο η Hursthouse υποστηρίζει ότι το εύρος της ελευθερίας των ενεργειών μας έναντι των μη ανθρώπινων ζώων καθορίζεται και από τη σχέση που έχουμε με τα συγκεκριμένα ζώα¹⁷. Κατά κύριο λόγο όμως οι έρευνες που επιβάλλονται πάνω στα ζώα και ο πόνος που προκαλείται σε αυτά δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από το αποτέλεσμα που θα επιφέρουν για την ανθρωπότητα και στις περισσότερες περιπτώσεις ο πόνος που βιώνουν τα ζώα είναι ιδιαίτερα περιττός και μπορεί να αποφευχθεί με την υιοθέτηση διαφορετικών πρακτικών.

Τέλος υπογραμμίζει ότι παρά την αδυναμία της ολοκληρωτικής ανατροπής του εν λόγω συστήματος και της πλήρους αποφυγής του πειραματισμού πάνω σε ζώα, ο ενάρετος άνθρωπος οφείλει να προβεί στις ενέργειες αυτές που μπορούν να περιορίσουν έστω και σε ένα βαθμό την πρόκληση βλάβης στα ζώα. Δεν πρέπει, σύμφωνα με εκείνη, να πέσει θύμα της απαισιοδοξίας αλλά αντίθετα οφείλει να πράξει όπως θα έπραττε ο ενάρετος άνθρωπος¹⁸. Ακόμη στα πλαίσια της αρετολογικής ηθικής και της προστασίας των ζώων έχουν τεθεί συγκεκριμένοι κανόνες και φραγμοί που κατευθύνουν τον τρόπο με τον οποίο συντελείται πλέον η έρευνα πάνω στα ζώα¹⁹. Πρόκειται για μία πρακτική που βασίζεται σε τρεις διαφορετικές αρχές και ειδικότερα στην αρχή μείωσης, την αρχή της βελτίωσης, και την αρχή της αντικατάστασης. Έτσι ως μείωση νοείται η ελαχιστοποίηση του αριθμού των ζώων που χρησιμοποιούνται με βάση τους επιστημονικούς στόχους. Ως βελτίωση η ελαχιστοποίηση του πόνου, της αγωνίας, του δυσφορίας ή της μακροχρόνιας βλάβης που μπορεί να βιώνουν τα ζώα που χρησιμοποιούνται για έρευνα. Ως αντικατάσταση η αποφυγή ή αντικατάσταση της χρήσης ζώων σε τομείς όπου αλλιώς θα χρησιμοποιούνταν.

1.3 Δεοντοκρατικές θεωρίες

---

¹⁶ Khoo SY. Justifiability and Animal Research in Health: Can Democratisation Help Resolve Difficulties?. *Animals (Basel)*. 2018;8(2):28. Published 2018 Feb 14. σελ.

¹⁷ Arnason G. The Emergence and Development of Animal Research Ethics: A Review with a Focus on Nonhuman Primates. *Sci Eng Ethics*. 2020;26(4):2277-2293. σελ. 2285

¹⁸ Hursthouse, Rosalind. "Virtue Ethics and the Treatment of Animals." *The Oxford Handbook of Animal Ethics*, May 1, 2012, σελ. 125

¹⁹ Walker R. L. Virtue Ethics and Laboratory Animal Research. *ILAR journal*, 60(3) 2021. σελ. 417

Για τους υποστηρικτές της δεοντοκρατίας η ηθικότητα μίας πράξης δεν ευρίσκεται στο αποτέλεσμα εκείνης αλλά αντίθετα αφορούν την ίδια τη φύση της πράξεως. Σε αντίθεση με τους ωφελμιστές, υποστηρίζεται ότι η έννοια της ευδαιμονίας συνιστά έναν ιδιαίτερα αόριστο όρο και μπορεί μόνο να εκτιμηθεί εμπειρικά. Ταυτόχρονα προβληματική είναι και η έννοια της ευδαιμονίας του συνόλου καθώς καθίσταται δύσκολη η αναζήτηση και η εύρεση του τι θα οδηγήσει στην ευδαιμονία του όλου. Παράλληλα, τονίζεται ότι η πρόκληση ικανοποίησης και ευχαρίστησης μπορεί να οφείλεται σε πράξεις που δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως ηθικές, όπως είναι για παράδειγμα η αποκόμιση πλούτου. Έτσι για τους ανωτέρω λόγους δεν μπορεί η ωφελμιστική θεωρία να χρησιμοποιηθεί για τον καθορισμό και την αξιολόγηση της ηθικότητας μίας πράξης.

Σημαντικότερος υποστηρικτής της δεοντολογικής θεωρίας ήταν ο Immanuel Kant ο οποίος διατύπωσε συγκεκριμένους κανόνες που εξηγούν την συμπεριφορά που επιδεικνύουν οι άνθρωποι και βάσει των οποίων αξιολογούνται οι ανθρώπινες πράξεις. Προτού αναφερθούμε στους συγκεκριμένους κανόνες θα πρέπει να αναφέρουμε ότι για τον Καντ σημασία δεν έχει μόνο το αποτέλεσμα μίας πράξης, αλλά απαιτείται ο εκτελών την πράξη να έχει καλή θέληση. Έτσι η ηθική αξία μίας πράξης επηρεάζεται από την βούληση, από την πρόθεση που είχε ο πράτων. Η έννοια της καλής θέλησης στην φιλοσοφία του Καντ αποδίδεται με την έννοια της αγαθοβουλίας.

Σύμφωνα με τον πρώτο κανόνα του Kant, ο οποίος ονομάζεται και ως κατηγορική προσταγή και ως «αρχή της καθολικευσιμότητας», οι άνθρωποι πρέπει να ενεργούν βάσει εκείνου που θεωρούν ότι πρέπει να αποτελεί κανόνα. Με άλλα λόγια, θα πρέπει ο καθένας να λειτουργεί με βάσει του τι θέλει να αποτελέσει καθολικό κανόνα για τους υπόλοιπους. Γνώμονας της τέλεσης μίας πράξης είναι το καθήκον, η υποχρέωση που έχει ένας άνθρωπος να τελέσει αυτήν την συγκεκριμένη πράξη. Η δεύτερη κατηγορική προσταγή ή η «αρχή της απόλυτης και ισότιμης ηθικής αξίας όλων των ανθρώπων» που διατυπώθηκε από τον Καντ αφορούσε την ανθρωπότητα και με βάση την οποία υποστήριζε ότι ο άνθρωπος υπάρχει ως αυτοσκοπός και όχι ως μέσο. Έτσι δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιείται κανείς άνθρωπος ως μέσο επίτευξης των σκοπών κάποιου άλλου. Τέλος από τις δύο προηγούμενες κατηγορικές προσταγές συνάγεται ότι κάθε έλλογο ον νομοθετεί βάσει της θελήσεως που έχει κάθε έλλογο ον, η οποία

θέληση αυτή εκφράζεται με την νομοθέτηση καθολικών νόμων. Για το λόγο αυτό όταν οι άνθρωποι νομοθετούν τον ηθικό νόμο δημιουργούν από κοινού μία ηθική κοινότητα. Η ηθικότητα και η νομοθέτηση πρέπει να πηγάζει από την θέληση του ατόμου και αυτό σημαίνει ότι το άτομο θα πρέπει να είναι αυτόνομο, δηλαδή θα πρέπει κάποιος να ενεργεί βάσει των κανόνων που θέτει ο ίδιος για τον εαυτό του.

Ο Καντ δεν ασχολήθηκε με τα ζώα και δεν διατύπωσε κάποια θέση αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο πρέπει αυτά να αντιμετωπίζονται από τους ανθρώπους. Ωστόσο από τις θέσεις που παρουσιάσαμε παραπάνω, καθώς και από την θεμελιώδη αρχή της δεοντοκρατίας, αναφορικά με την ηθική υπόσταση μόνον των έλλογων όντων, είναι εύκολο να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο Καντ δεν αντιλαμβανόταν τα ζώα όπως αντιλαμβανόταν τους ανθρώπους²⁰. Παρόλα ταύτα και μολονότι ο Καντ δεν προχώρησε στην εξέταση του θέματος των ζώων εντός του πλαισίου της ηθικής του, η αναζήτηση μίας απάντησης αναφορικά με το παρόν ζήτημα μας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα την έννοια του καθήκοντος και τα όρια του επιχειρήματος της αμοιβαίας αντιμετώπισης μεταξύ των ατόμων, δηλαδή της ιδέας ότι η ηθική είναι ένα σύστημα αμοιβαίων σχέσεων^{21, 22}. Το επιχειρήμα της αμοιβαιότητας βασίζεται στην λογική ότι η ηθικότητα αποτυπώνεται από τις αμοιβαίες υποχρεώσεις που δημιουργούνται μεταξύ των ανθρώπων. Ωστόσο θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Καντ έκανε λόγο στο έργο του για την ύπαρξη παθητικών πολιτών, ήτοι ατόμων που δεν έχουν πολιτική προσωπικότητα και δεν συμμετέχουν ενεργά στην θέσπιση των νόμων. Οι παθητικοί πολίτες φέρουν μεν το δικαίωμα της προστασίας εκ μέρους της λοιπής κοινωνίας, αλλά αυτό δεν αποτελεί καθήκον, αφού οι παθητικοί πολίτες δεν θεωρούνται ως υποκείμενα αλλά ως αντικείμενα. Οι παθητικοί πολίτες για τον Καντ ήταν οι γυναίκες και οι δούλοι, και, επομένως, η θεωρία του παραμέριζε έναν μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Αν αναλογιστούμε λοιπόν ότι ο Καντ θεωρούσε τις γυναίκες και τους δούλους ως αντικείμενα, δεν είναι δύσκολο να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι αντιμετώπιζε και τα ζώα ως αντικείμενα, κι επομένως, μολονότι ήταν σύμφωνος με τον περιορισμό της εργαλειοποίησής τους, δεν θεωρούσε ότι αυτό αποτελεί καθήκον του ηθικού ανθρώπου.

---

²⁰ McCausland, C. The Five Freedoms of Animal Welfare are Rights. *J Agric Environ Ethics* 27, 649–662 (2014). σελ. 653

²¹ Camenzind S. Kantian Ethics and the Animal Turn. On the Contemporary Defence of Kant's Indirect Duty View. *Animals (Basel)*. 2021;11(2):512. σελ.

²² Camenzind S. Kantian Ethics and the Animal Turn. On the Contemporary Defence of Kant's Indirect Duty View. *Animals (Basel)*. 2021;11(2):512. Published 2021 Feb 16. doi:10.3390/ani11020512

Στο πλαίσιο της δεοντοκρατίας και των δικαιωμάτων των ζώων θα πρέπει να αναφερθούμε και στον φιλόσοφο Tom Regan²³. Εκείνος προχώρησε το 1983 στην έκδοση του βιβλίου του με τίτλο «Η Υπόθεση για τα Δικαιώματα των Ζώων» και χρησιμοποίησε ως κριτήριο την αρχή της εγγενούς αξίας και του σεβασμού που πρέπει να επιδεικνύεται στους άλλους. Σύμφωνα με εκείνον από τη στιγμή που ένα ον ικανοποιεί τα βασικά κριτήρια, βάσει του οποίου συνιστά ένα έμβιο, τότε θα πρέπει να συμμορφωνόμαστε με τις βασικές αρχές που αφορούν τον σεβασμό των ζώων και την ορθή μεταχείριση αυτών. Με άλλα λόγια ένα μη ανθρώπινο ζώο διαθέτει ηθικά δικαιώματα λόγω της φύσης τους, λόγω του γεγονότος ότι είναι υποκείμενα μιας ζωής. Δεύτερον, σημασία έχει η έννοια της εγγενούς αξίας, που κατά τον Regan αποτελεί μια αντικειμενική ηθική ιδιότητα που συνδέεται με κάποια πράγματα, και γι' αυτό θα πρέπει να υποθέσουμε ότι τουλάχιστον ορισμένα μη ανθρώπινα ζώα συνιστούν κατόχους ηθικών δικαιωμάτων, και τα οποία ηθικά δικαιώματα είναι αντικειμενικά και ανεξάρτητα από το εάν αναγνωρίζονται ως τέτοια. Τρίτον, αυτά τα δικαιώματα έχουν λογική προτεραιότητα έναντι οποιασδήποτε συμβατικής συμφωνίας, αφού προέρχονται από τη φύση των ατόμων²⁴. Ωστόσο και αυτή η εκδοχή της δεοντοκρατίας αναφέρεται σε έναν περιορισμένο αριθμό μη ανθρώπινων ζώων, και συγκεκριμένα σε όλα τα θηλαστικά, τα οποία είναι άνω του ενός έτους, κι επομένως θέτει προϋποθέσεις, βάσει των οποίων θα κριθεί κατά πόσο θα πρέπει να αναγνωριστούν συγκεκριμένα δικαιώματα έναντι κάποιων ζώων.

Ο Gary Francione παρουσιάζει με τη σειρά του μια δεοντολογική υπεράσπιση των δικαιωμάτων των ζώων και θεμελιώνει την ηθική αξία της υπεράσπισης των ζώων απλώς στο γεγονός ότι πρόκειται για έμβια όντα με την ικανότητα της αίσθησης²⁵. Σύμφωνα με εκείνον θα πρέπει να προχωρήσουμε στην αντικατάσταση του ισχύοντος πλαισίου βάσει του οποίου χρησιμοποιούνται τα ζώα για ανθρώπινου σκοπούς. Ειδικότερα αντιτάσσεται πλήρως με την ιδέα της επικέντρωσης στην ευημερία των ζώων, αφού σύμφωνα με αυτόν πρόκειται για μία αντιπαραγωγική τακτική για το κίνημα απελευθέρωσης των ζώων. Η τακτική αυτή αποτελεί μόνο μία προσπάθεια των ανθρώπων να νιώσουν καλύτερα για την κατάσταση που επικρατεί και διαιωνίζει απλώς την αδικαιολόγητη χρήση μη ανθρώπινων ζώων. Παρόμοια είναι και η θεωρία

---

²³ Rowlands, Mark. "Tom Regan: Animal Rights as Natural Rights." *Animal Rights*, 2009. σελ. 63

²⁴ Rowlands, Mark. ο.π., σελ. 65

²⁵ Francione, Gary L. *Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement*. Temple University Press, 1996. σελ. 194

που διατυπώνεται από τον Gary Steiner, σύμφωνα με τον οποίο τα μη ανθρώπινα ζώα έχουν μια ηθική κατάσταση συγκρίσιμη αυτήν των ανθρώπων, επειδή έχουν πλούσιες υποκειμενικές ζωές που τους είναι σημαντικές²⁶. Η ύπαρξη ηθικής υπόστασης οδηγεί και στη θεμελίωση δικαιωμάτων όπως είναι το δικαίωμα να μην σκοτώνεται και μην χρησιμοποιείται με διάφορους άλλους τρόπους για να ικανοποιηθεί τις επιθυμίες των ανθρώπων.

Από την άλλη μεριά η Corey Lee Wrenn, ερευνήτρια των δικαιωμάτων των ζώων, υποστηρίζει ότι τα δικαιώματα των ζώων δεν μπορούν να προασπιστούν στο παρόν νομικό και πολιτικό σύστημα. Αντίθετα απαιτείται μία προσέγγιση που είναι τόσο αντικαπιταλιστική όσο και αντισπισιστική. Σύμφωνα με εκείνη το καπιταλιστικό πολιτικό σύστημα έχει κανονικοποιήσει και επιτρέπει την εκμετάλλευση των ζώων και άλλων ευάλωτων ομάδων. Η Mary Anne Warren υποστηρίζει ότι τα μη ανθρώπινα ζώα έχουν ορισμένα δικαιώματα, αλλά αυτά τα δικαιώματα είναι πιο αδύναμα από τα δικαιώματα των πραγματικών ατόμων²⁷. Έτσι, ο άνθρωπος φέρει συγκεκριμένες υποχρεώσεις που πρέπει να πληροί αναφορικά με τα μη ανθρώπινα ζώα, αλλά αυτές οι υποχρεώσεις είναι ασθενέστερες από τις υποχρεώσεις μας προς τα πρόσωπα. Τελικά, οι υποχρεώσεις που έχουμε σε ένα ον θα εξαρτηθούν από τις ικανότητες για αίσθηση και διανοητική δραστηριότητα του οντότητας.

B. Νέες Προσεγγίσεις για την προστασία των ζώων

2.1 Δικαιώματα των ζώων

Ο διάλογος γύρω από τα δικαιώματα των ζώων έχει κεντρίσει σημαντικά την προσοχή και συζήτηση τόσο στο ακαδημαϊκό όσο και στο δημόσιο πεδίο. Οι υποστηρικτές της παρούσας θέσης τονίζουν την απαραίτητη θέσπιση και των δικαιωμάτων των μη ανθρώπινων ζώων. Συγκεκριμένα, τα δικαιώματα των ζώων, βασισμένα στην πεποίθηση ότι τα μη ανθρώπινα ζώα διαθέτουν ενσωματωμένη ηθική

---

²⁶ STEINER, GARY. Anthropocentrism and Its Discontents: The Moral Status of Animals in the History of Western Philosophy. University of Pittsburgh Press, 2005. σελ. 226

²⁷ Warren, Mary Anne, 'Animal Rights and Human Limitations', Moral Status: Obligations to Persons and Other Living Things, Issues in Biomedical Ethics (Oxford, 2000; online edn, Oxford Academic, 3 Oct. 2011), σελ.232

αξία και αξίζουν ηθική εξέταση, αποτελούν ένα κρίσιμο ηθικό ζήτημα στη σύγχρονη κοινωνία.

Κεντρικό στοιχείο της παρούσας θέσης τίθεται η έννοια ότι τα μη ανθρώπινα ζώα ενέχουν ηθικής αξίας, ανεξαρτήτως της χρησιμότητάς τους για τους ανθρώπους. Αυτή η αρχή έρχεται και αμφισβητεί τις ανθρωποκεντρικές απόψεις που δίνουν προτεραιότητα στα ανθρώπινα συμφέροντα έναντι των υπόλοιπων έμβιων όντων. Παράλληλα η ικανότητα της αίσθησης λειτουργεί ως θεμελιώδες κριτήριο για την αναγνώριση της ηθικής θέσης των ζώων. Υποστηρίζεται λοιπόν ότι η ικανότητα να βιώνουν ευχαρίστηση, πόνο και κακοποίηση δικαιολογεί και την προστασία αυτών. Οι υποστηρικτές των δικαιωμάτων των ζώων τονίζουν την εγγενή αξία των μη ανθρώπινων ζώων καθώς και όλων των όντων που έχουν την ικανότητα της βίωσης συναισθημάτων και για το λόγο αυτό τονίζουν την ανάγκη περιορισμού του ειδισμού και των διακρίσεων έναντι των ζώων²⁸. Τέλος, για εκείνους τα ζώα διαθέτουν τα ίδια δικαιώματα όπως και οι άνθρωποι και γι αυτό θα πρέπει να γίνονται σεβαστά τα δικαιώματα τους, όπως είναι το δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την απαλλαγή από εκμετάλλευση²⁹

Παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει λάβει χώρα, το κίνημα για τα δικαιώματα των ζώων αντιμετωπίζει πολλές προκλήσεις στο σύγχρονο τοπίο. Αυτές περιλαμβάνουν την αντίθεση από τις βιομηχανίες που εξαρτώνται από την εκμετάλλευση των ζώων, νομικά εμπόδια, την αδιαφορία του κοινού και τους σχετικούς φιλοσοφικούς διαλόγους που αφορούν το ηθικό καθεστώς των ζώων³⁰.

2.2 Ευημερία των ζώων

Βασικό στις φιλοσοφικές βάσεις που έχουν τεθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο, αυτή η ενότητα αξιολογεί τα υπάρχοντα πλαίσια ευημερίας των ζώων, συμπεριλαμβανομένης της νομοθεσίας, των βιομηχανικών προτύπων και των ηθικών οδηγιών. Έτσι εξετάζονται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα αυτών των πλαισίων στη διασφάλιση της ευημερίας των ζώων και αναφέρει θέματα όπως είναι η

---

²⁸ Francione, Gary L. "Introduction to Animal Rights: Your Child or the Dog?" Temple University Press, 2000.

²⁹ Nussbaum, Martha C. "Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership." Belknap Press, 2006. σελ. 55

³⁰ Linzey, Andrew. *The Global Guide to Animal Protection*. University of Illinois Press, 2013. σελ. 55

αίσθηση του πόνου και της ευχαρίστησης. Ειδικότερα οι βασικές θέσεις αυτής της θεωρίας έγκειται στο γεγονός ότι τα ζώα έχουν τη δυνατότητα να βιώνουν ευχαρίστηση, πόνο και άλλες αισθήσεις, οι οποίες αποτελούν τη βάση για την εξέταση της ευημερίας τους³¹. Ακόμη γίνεται λόγος για τις πέντε ελευθερίες που αναπτύχθηκαν από το Συμβούλιο Ευημερίας Φαρμακευτικών Ζώων, και οι οποίες περιγράφουν τις βασικές ανάγκες ευημερίας, και ειδικότερα την ελευθερία από την πείνα και τη δίψα, την ελευθερία από τον πόνο και τους τραυματισμούς, την ελευθερία από την διαβίωση σε άσχημες συνθήκες, την ελευθερία να εκφράζουν την φυσιολογική τους συμπεριφορά και την ελευθερία από φόβο και αγωνία³².

Από την άλλη οι κριτικοί ισχυρίζονται ότι οι προδιαγραφές της ευημερίας των ζώων είναι συχνά ανθρωποκεντρικές, δίνοντας προτεραιότητα στα ανθρώπινα συμφέροντα έναντι της ενσωματωμένης αξίας και των αναγκών των ζώων³³. Παρά το νομοθετικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί και τις διατάξεις που έχουν θεσπιστεί, η επιβολή αυτών μπορεί να μην επιτυγχάνεται, ενώ και η συμμόρφωση από τις σχετικές βιομηχανίες μπορεί να ποικίλλει, οδηγώντας σε ανομοιογενείς προδιαγραφές και ανεπαρκή προστασία για τα ζώα³⁴. Ακόμη έχει δημιουργηθεί και ένα ζήτημα αναφορικά με τον τρόπο που επιλέγεται να αντιμετωπιστούν συγκεκριμένα ζώα με αποτέλεσμα να γίνονται διακρίσεις μεταξύ των ίδιων των ζώων. Σε κάθε περίπτωση φαίνεται πως το εν λόγω κίνημα αφορά περισσότερο την ηθική ικανοποίηση των ανθρώπων και τη βελτίωση της συνείδησής τους.

2.3 Περιβαλλοντική Ηθική

Η περιβαλλοντική ηθική αποτελεί ένα σημαντικό κλάδο της ηθικής που εξετάζει τις ηθικές σχέσεις μεταξύ του ανθρώπου και του φυσικού περιβάλλοντος. Βασίζεται σε φιλοσοφικές, ηθικές και επιστημονικές σκέψεις και εξετάζει πολύπλοκες ερωτήσεις που αφορούν τις ευθύνες της ανθρωπότητας απέναντι στο περιβάλλον και το ηθικό

³¹ Broom, D. M. Cognitive ability and sentience: Which aquatic animals should be protected? *Dis Aquat Org*, 75(2), 2007. σελ. 102

³² FAWC. Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future. 2009. Retrieved from <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121007104210/http://www.fawc.org.uk/reports/pbafaw/AnimalWelfareHistory20120918.pdf>

³³ Singer, P. *Animal Liberation*. HarperCollins. 1975

³⁴ Dawkins, M. S. Animal welfare and efficient farming: is conflict inevitable? *Anim Prod Sci*, 57(2), 2017. σελ. 202

καθεστώς των μη ανθρώπινων ζώων³⁵. Η αυξανόμενη ευαισθητοποίηση για περιβαλλοντικές κρίσεις όπως η κλιματική αλλαγή, η ρύπανση και η απώλεια της βιοποικιλότητας έχει συνδράμει στην αύξηση του ενδιαφέροντος των πολιτών για εύρεση εναλλακτικών προσεγγίσεων στην αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων. Η συγκεκριμένη ηθική κατεύθυνση προσφέρει μια ολιστική προοπτική που ενσωματώνει κοινωνικές, πολιτικές και οικολογικές διαστάσεις.

Οι βασικές έννοιες της εν λόγω ηθικής φιλοσοφίας δίνουν έμφαση στο ίδιο το οικοσύστημα και μεταβαίνει από μία νοοτροπία που χαρακτηρίζεται ανθρωποκεντρική σε μία περισσότερο οικοκεντρική. Έτσι ενώ ο ανθρωποκεντρικισμός αναθέτει αξία στο περιβάλλον βάσει αποκλειστικά της χρησιμότητάς του για τους ανθρώπους, ο οικοκεντρικισμός υποστηρίζει ότι η φύση διαθέτει εσωτερική αξία ανεξάρτητα από τη χρησιμότητά της για τους ανθρώπους³⁶. Εν συνεχεία, κεντρικό στοιχείο της περιβαλλοντικής ηθικής είναι ο διάλογος για το εάν η φύση έχει εσωτερική αξία ή απλώς λειτουργεί ως μέσο για τις ανθρώπινες ανάγκες. Οι υποστηρικτές της εσωτερικής αξίας υποστηρίζουν ότι η φύση δεν αποτελεί προέκταση των συμφερόντων της ανθρώπινης δραστηριότητας, ενώ από την άλλη οι υποστηρικτές της εργαλειακής αξίας βλέπουν τη φύση ως αξιόλογη μόνο στο μέτρο που εξυπηρετεί τις ανθρώπινες ανάγκες και επιθυμίες³⁷. Τέλος μία ακόμη βασική θέση της περιβαλλοντικής ηθικής συνιστά η κοινωνική οικολογία. Αυτή εξετάζει την διασταύρωση που υπάρχει μεταξύ κοινωνικών, πολιτικών και οικολογικών συστημάτων, φανερώνοντας τη σημασία της αντιμετώπισης των βαθύτερων κοινωνικών αδικιών για την επίτευξη της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Αυτή η προοπτική υπογραμμίζει την αλληλεξάρτηση των περιβαλλοντικών ζητημάτων με τις ευρύτερες κοινωνικές δομές και υποστηρίζει τη βάση της κινητοποίησης της κοινωνίας και της κοινωνικής αλλαγής³⁸.

Η παρούσα ηθική κατεύθυνση έχει δεχτεί κριτική τόσο λόγω της θεωρητικής της θεμελίωσης όσο και των πρακτικών ζητημάτων που ανακύπτουν. Ειδικότερα, οι επικριτές υποστηρίζουν ότι η κύρια προοπτική της περιβαλλοντικής ηθικής

---

³⁵ Callicott, J. Baird. "In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy." State University of New York Press, 1989. σελ. 46

³⁶ Norton, Bryan G. "Toward Unity Among Environmentalists." Oxford University Press, 1991. σελ. 98

³⁷ Brennan, Andrew, and Yeuk-Sze Lo, editors. "Environmental Ethics: Readings in Theory and Application." Broadview Press, 2010. σελ. 123

³⁸ Jamieson, Dale. "Ethics and the Environment: An Introduction." Cambridge University Press, 2008. σελ. 52

αντανακλά ακόμα κυρίως ανθρωποκεντρικές απόψεις, δίνοντας προτεραιότητα στα ανθρώπινα συμφέροντα έναντι της εσωτερικής αξίας της φύσης³⁹. Αυτή η προκατάληψη δεν μπορεί να οδηγήσει σε αποτελεσματική και ολοκληρωτική λήψη αποφάσεων, ούτε να λάβει κατά νου των συμφερόντων και των δικαιωμάτων των μη ανθρωπίνων ζώων κατά την διαμόρφωση των πολιτικών. Ακόμη, η περιβαλλοντική ηθική αντιμετωπίζει προκλήσεις σε σχέση με τον προσδιορισμό και την λειτουργική οριοθέτηση των όρων που χρησιμοποιούνται. Η υποκειμενική φύση αυτών των εννοιών μπορεί να δημιουργήσει δυσκολίες στην ανάπτυξη σαφών και δυνητικά εφαρμόσιμων ηθικών αρχών⁴⁰. Τέλος η εφαρμογή αρχών περιβαλλοντικής ηθικής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στον πραγματικό κόσμο συχνά αντιμετωπίζει πρακτικά εμπόδια, συμπεριλαμβανομένων των διαφορετικών συμφερόντων, των οικονομικών περιορισμών και των πολιτικών σκέψεων.

2.4 Προσέγγιση των δυνατοτήτων

Η εν λόγω ηθική προσέγγιση βασίζεται στη λογική ότι θα πρέπει να δίνεται έμφαση στις δυνατότητες που έχει ένα άτομο και τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιήσει για να επιλέξει και να διαμορφώσει τον βίο του. Πρόκειται για μία θεωρία που υποστηρίχθηκε μόλις το 1980 από τον Ινδό οικονομολόγο Amartya Sen⁴¹. Σύμφωνα με εκείνη θα πρέπει να αντιλαμβανόμαστε ότι η ευημερία έχει εκ προοιμίου μία ηθική υπόσταση και ότι η επίτευξη αυτής θα πρέπει να κατανοείται βάσει των δυνατοτήτων που φέρουν τα επιμέρους άτομα. Η επίτευξη της ευημερίας εξαρτάται αποκλειστικά από το τι μπορεί και τι είναι διαθέσιμο να κάνει ένα άτομο. Η ύπαρξη ορισμένων δυνατοτήτων εκ μέρους των ανθρώπων επηρεάζεται από προσωπικούς, κοινωνικοοικονομικούς, και πολιτικούς παράγοντες οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως «παράγοντες μετατροπής»⁴².

Η θεωρία αυτή προβάλλει δύο κεντρικές κανονιστικές αξιώσεις σύμφωνα με τις οποίες η έννοια της ελευθερίας λαμβάνει πρωτεύουσα σημασία στην επίτευξη της ευημερίας και, δεύτερον, η αντίληψη της ευημερίας μεταφράζεται με τους όρους των

³⁹ Zimmerman, Michael E., et al., editors. "Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology." Prentice Hall, 2004. σελ. 66

⁴⁰ Zimmerman, Michael E., et al. ο.π. 72

⁴¹ Sen, A. (1999). Development as Freedom. Oxford University Press. σελ. 63

⁴² Robeyns, I. (2005). The Capability Approach: A Theoretical Survey. Journal of Human Development, 6(1), σελ. 99

δυνατοτήτων και των λειτουργιών των ατόμων. Στο επίκεντρο της Προσέγγισης των Δυνατοτήτων βρίσκεται η έννοια της ελευθερίας ως ουσιαστική για την ανθρώπινη ευημερία. Τα άτομα δεν κρίνονται μόνο από τα πραγματικά τους επιτεύγματα αλλά και από τις ευκαιρίες που έχουν να ζήσουν αξιόλογες ζωές⁴³. Ταυτόχρονα υιοθετεί την ποικιλομορφία αναγνωρίζοντας ότι τα άτομα έχουν διάφορες επιδιώξεις και αντιλήψεις για την καλή ζωή, παρέχοντας έτσι ένα πλαίσιο για τον σεβασμό και την προσαρμογή αυτών των διαφορετικών επιλογών και προτιμήσεων⁴⁴.

Από την άλλη μεριά η θεωρία αυτή έχει δεχτεί κριτική λόγω ορισμένων βασικών της στοιχείων. Ειδικότερα, η εστίαση στις ατομικές ικανότητες προκαλεί ανησυχίες σχετικά με την επάρκεια αυτού του πλαισίου στην αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων και των θεσμικών αδικιών⁴⁵. Με την προτεραιότητα των ατομικών ελευθεριών, η προσέγγιση των δυνατοτήτων ενδέχεται να παραβλέπει τα συστημικά εμπόδια που περιορίζουν τις δυνατότητες που έχουν τα άτομα, ιδιαίτερα αυτά που προέρχονται από τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες και θεσμοθετημένες διακρίσεις, όπως είναι ο θεσμικός ρατσισμός. Οι κριτικοί υποστηρίζουν ότι μια απολύτως ατομικιστική οπτική παραμελεί το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο στο οποίο διαμορφώνονται και ενισχύονται οι ικανότητες του κάθε ατόμου .

Ακόμη ασκείται και κριτική από τους υπέρμαχους της ελευθερίας και ειδικότερα από τον John Rawls. Η κριτική που ασκείται στην προσέγγιση των δυνατοτήτων επικεντρώνεται κυρίως σε δύο βασικά σημεία. Αρχικά στο γεγονός ότι με αυτή επιβάλλεται ένα συγκεκριμένο εννοιολογικό πλαίσιο της καλής ζωής και δίνεται έμφαση στην αξιολόγηση των ατομικών ικανοτήτων των ατόμων. Όσον αφορά το πρώτο σημείο, ο Rawls υποστηρίζει ότι ο φιλελευθερισμός θα πρέπει να επικεντρώνεται στη διασφάλιση δίκαιων συνθηκών συμμετοχής στην κοινωνία, αντί να καθορίζει συγκεκριμένες εννοιολογικές προσεγγίσεις της καλής ζωής. Παράλληλα, υποστηρίζει ότι τα άτομα έχουν το δικαίωμα να ακολουθούν την δική τους κατανόηση της έννοιας της καλής ζωής χωρίς εξωτερική παρέμβαση ή κρίση. Από την οπτική του γωνία, η προσέγγιση των δυνατοτήτων φαίνεται να επιβάλλει μια

---

⁴³ Nussbaum, M. C. (2011). *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Harvard University Press. σελ. 154

⁴⁴ Alkire, S. (2002). *Dimensions of Human Development*. *World Development*, 30(2), σελ. 190

⁴⁵ Gore, C. *Human rights and the capability approach*. *Royal Institute of Philosophy Supplements*, 42, 1997. σελ. 153

εξωτερική αξιολόγηση του τι αποτελεί καλή και ευτυχισμένη ζωή με κίνδυνο να υπονομεύσει την ατομική αυτονομία.

Όσον αφορά το δεύτερο σημείο υποστηρίζει ότι θα πρέπει να γίνεται τη δίκαιη διανομή των διαθέσιμων πόρων για να εξασφαλιστεί ότι τα άτομα θα έχουν τα μέσα να ακολουθήσουν τη δική τους πορεία και να κατευθυνθούν προς την καλή ζωή, όπως αυτοί το αντιλαμβάνονται. Ταυτόχρονα υποστηρίζει ότι η δικαιοσύνη δεν θα πρέπει να ασχολείται με την αξιολόγηση των επιτευγμάτων των ανθρώπων, αλλά με τη δημιουργία ενός δίκαιου πλαισίου εντός του οποίου τα άτομα μπορούν να ακολουθήσουν τους στόχους τους. Αντίθετα, η προσέγγιση των δυνατοτήτων εστιάζει στην αξιολόγηση των ικανοτήτων και των επιτευγμάτων των ατόμων και μπορεί να προκαλέσει κινδύνους που είναι ασύμβατοι με την έννοια της δικαιοσύνης, όπως την αντιλαμβάνεται ο Rawls. Συνοψίζοντας, ο Rawls επικρίνει την εν λόγω θεωρητική προσέγγιση λόγω της πιθανής επιβολής μιας συγκεκριμένης εννοιολογικής προσέγγισης της καλής ζωής καθώς και λόγω της επικέντρωσης στην αξιολόγηση των ατομικών επιτευγμάτων αντί της διασφάλισης δίκαιων συνθηκών συμμετοχής στην κοινωνία.

Όσον αφορά την προστασία των ζώων η εν λόγω προσέγγιση απευθύνεται και αφορά όλα τα ζώα χωρίς να γίνεται διάκριση ανάλογα με το αν πρόκειται για ζώο συντροφιάς ή για άγρια ζώα⁴⁶. Χρησιμοποιώντας την προσέγγιση των δυνατοτήτων, για να καταλήξουμε στο συμπέρασμα αν ένα ζώο ακμάζει και μπορεί να ευημερήσει στο παρόν περιβάλλον θα πρέπει να αναρωτηθούμε αν αυτό, ανάλογα και με το είδος ζώου και τις ανάγκες του, μπορεί να επιτύχει την πλήρωση του σκοπού της ευδαιμονίας⁴⁷. Με άλλα λόγια, χρησιμοποιείται συνήθως ως παράδειγμα ένα ζώο όπως είναι μία τίγρης η οποία βρίσκεται περιορισμένη σε έναν ζωολογικό κήπο. Θα πρέπει να αναρωτηθούμε κατά πόσο μία τίγρης που δεν κυνηγά και δεν βρίσκεται ελεύθερη σε μεγάλες εκτάσεις γης αλλά αντίθετα είναι εγκλωβισμένη σε κλουβιά ή προσομοιώσεις της φύσης μπορεί να οδηγηθεί σε μια πλήρη και ευδαιμονική ζωή. Αν δούμε ότι η συγκεκριμένη τίγρης δεν έχει πρόσβαση σε εκτάσεις γης και δεν μπορεί να κινηθεί ελεύθερα στον χώρο, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το συγκεκριμένο ζώο αντιμετωπίζει μια αδικία που πρέπει να διορθωθεί.

⁴⁶ Tulloch, G. "Animal Ethics: The Capabilities Approach." *Animal Welfare* 20, no. 1 (2011): σελ. 5

⁴⁷ Nussbaum, M. C.. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Harvard University Press. 2011. σελ. 167

Η αναγνώριση των γνωστικών, συναισθηματικών, και κοινωνικών ικανοτήτων των ζώων είναι ουσιώδης για την κατανόηση των ικανοτήτων τους και την αξιολόγηση της ευημερίας τους. Αυτό απαιτεί την υπέρβαση των ανθρωποκεντρικών θεωρητικών προσεγγίσεων και την αναγνώριση της εσωτερικής αξίας της μη ανθρώπινης ζωής⁴⁸. Ο σεβασμός αυτών των ικανοτήτων συνεπάγεται την παροχή στα ζώα ευκαιριών για αυτοδιάθεση και ελευθερία επιλογής, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της αιχμαλωσίας και της εξημέρωσης τους. Επιπλέον η αξιολόγηση των ικανοτήτων των ζώων απαιτεί την εξέταση της ποιότητας των σχέσεών τους, της διαθεσιμότητας των πόρων και των επιπτώσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στα οικοσυστήματά τους. Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αναγνώριση των δικαιωμάτων των ζώων δεν είναι μόνο ζήτημα ατομικής ευημερίας των ζώων αλλά και κοινωνικής δικαιοσύνης⁴⁹.

2.5 Οικοφεμινισμός

Ο οικοφεμινισμός εμφανίστηκε για πρώτη φορά κατά τη δεκαετία του 1970 και προσφέρει ένα μοναδικό πρίσμα μέσω του οποίου μπορούμε να αναλύσουμε και να αντιμετωπίσουμε τις διασυνδεδεμένες καταπιεστικές πρακτικές εναντίον τόσο των γυναικών όσο και της φύσης. Κεντρικό στοιχείο του οικοφεμινισμού αποτελεί η αναγνώριση των διασταυρούμενων καταπίεσεων που αντιμετωπίζουν τόσο οι γυναίκες όσο και ο φυσικός κόσμος⁵⁰. Οι υποστηρικτές αυτής της θέσης υποστηρίζουν ότι το πατριαρχικό σύστημα, μεταξύ άλλων, υποτάσσει τις γυναίκες, εκμεταλλεύονται και καταστρέφουν τη φύση, διαιωνίζοντας έτσι έναν κύκλο καταπίεσης. Ακόμη υποστηρίζει την ύπαρξη μίας σύνδεσης μεταξύ της εκμετάλλευσης των γυναικών και της εκμετάλλευσης της φύσης. Αυτή η σύνδεση έχει ρίζες σε πατριαρχικές ιδεολογίες που αποδεικνύουν τόσο τη θηλυκότητα όσο και το περιβάλλον ως κατώτερα και αναλώσιμα⁵¹. Παράλληλα κριτικάρουν τη δυαδική σκέψη που χωρίζει τους ανθρώπους από τη φύση και συνδέει την αρρενωπότητα με τον πολιτισμό και τον λόγο, και τη θηλυκότητα με τη φύση και το συναίσθημα. Αυτή η δυαδική σκέψη διαιωνίζει ιεραρχίες που δικαιολογούν την κυριαρχία τόσο των

⁴⁸ Robeyns, I. The Capability Approach. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2017. σελ 39

⁴⁹ Nussbaum, M. C. Frontiers of justice: Disability, nationality, species membership. Harvard University Press. 2006. σελ. 254

⁵⁰ Adams, C. J. The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory. Continuum. 1990. σελ. 59

⁵¹ Merchant, C. The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution. HarperOne. 1980. σελ. 93

γυναικών όσο και του περιβάλλοντος. Τέλος με τον οικοφεμινισμό επισημαίνεται η ηθική της φροντίδας, τονίζοντας τη σημασία αυτών σχέσεων καθώς και της σύνδεσης που δημιουργείται μεταξύ των ανθρώπων⁵². Για τους ανωτέρω λόγους ο οικοφεμινισμός στοχεύει στην περιβαλλοντική δικαιοσύνη, η οποία συνεπάγεται την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και των επιπτώσεών της στις περιθωριοποιημένες κοινότητες, ειδικά στις γυναίκες και τους ιθαγενείς λαούς. Επίσης, οι οικοφεμινίστριες συχνά εμπλέκονται σε μη βίαιες αντιστάσεις και στον ακτιβισμό για να αντιμετωπίσουν τις περιβαλλοντικές αδικίες και να προωθήσουν την κοινωνική αλλαγή⁵³. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει διαδηλώσεις, άμεση δράση που επιτυγχάνεται με την οργάνωση της κοινότητας⁵⁴.

Οι επικριτές του οικοφεμινισμού υποστηρίζουν ότι η θέση αυτή οδηγεί στην αντικειμενοποίηση των γυναικών και της φύσης, ενισχύοντας τα έμφυλα στερεότυπα, ενώ παραβλέπει την ποικιλομορφία των εμπειριών και των σχέσεων των γυναικών με το περιβάλλον⁵⁵. Πέραν αυτού, ασκείται κριτική λόγω του ότι η βασική κατεύθυνση του οικοφεμινισμού αφορά τον δυτικό κόσμο και για τον λόγο αυτό υποστηρίζεται ότι δεν μπορεί να αντιμετωπίσει επαρκώς τις εμπειρίες των γυναικών και τα περιβαλλοντικά ζητήματα σε μη δυτικούς πολιτισμούς⁵⁶. Τέλος ενώ με τον οικοφεμινισμό τονίζεται η διασταυρούμενη καταπίεση που βιώνουν τα άτομα και η οποία εκδηλώνεται και με τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται το περιβάλλον, οι κριτικοί υποστηρίζουν ότι ιστορικά εστιάστηκε κυρίως στις εμπειρίες των λευκών, μεσαίων γυναικών, παραβλέποντας τις απόψεις των μειονοτήτων⁵⁷. Όσον αφορά την προστασία των ζώων ο οικοφεμινισμός αντιμετωπίζει όλα τα ζώα, ανθρώπινα και μη, ως ισότιμα. Για το λόγο αυτό οι συμπεριφορές που εκδηλώνονται κατά των ζώων και η χρήση τους ως αντικείμενα για την επίτευξη των προσωπικών μας σκοπών πρέπει να σταματήσει. Ο οικοφεμινισμός αντιλαμβάνεται ότι στο παρόν καπιταλιστικό και πατριαρχικό σύστημα η αντιμετώπιση των ζώων δεν μπορεί να καταλήξει στην πλήρη αποφυγή της χρήσης τους. Στα συστήματα αυτά το κέρδος και η κυριαρχία έναντι του

---

⁵² Warren, K. J. The Power and the Promise of Ecological Feminism. *Environmental Ethics*, 12(2), 1990. σελ. 129

⁵³ Mies, M., & Shiva, V. *Ecofeminism*. Zed Books. 1993. σελ. 55

⁵⁴ Gaard, G. *Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environmentalism*. *Feminist Formations*, 23(2), 2011. σελ. 43

⁵⁵ Plumwood, V. *Feminism and the Mastery of Nature*. Routledge. 1993. σελ. 128

⁵⁶ Grewal, I. (1997). 'Women's Rights as Human Rights': Feminist Practices, Global Feminism, and Human Rights Regimes in Transnationality. *Transnational Women's Studies: Women's Movements in a Global Era*, 1, 1997. σελ. 40

⁵⁷ Hooks, b. *Feminist Theory: From Margin to Center*. South End Press. 1989. σελ. 250

άλλου αποτελεί τα βασικά στοιχεία βάσει των οποίων λαμβάνονται τα πολιτικά μέτρα.

2. Ειδισμός ή ειδολογικός σωβινισμός

2.1 Ειδισμός (σπισισμός)

Ο ειδισμός αποτελεί έναν όρο που χρησιμοποιήθηκε από τον Βρετανό ψυχολόγο Richard D. Ryder το 1970, και αναφέρεται στην προκατάληψη ή τη διάκριση που βιώνουν τα ζώα κατά των μη ανθρώπινων ζώων. Αυτό το φαινόμενο έχει προκαλέσει σημαντική συζήτηση στο πεδίο της ηθικής των ζώων, θέτοντας ερωτήματα σχετικά με την ηθική κατάσταση των ζώων και τις ηθικές επιπτώσεις των ανθρώπινων ενεργειών έναντι τους. Σε αυτό το κείμενο, εξετάζουμε τον όρο του ρατσισμού κατά των ειδών, τις εκδηλώσεις του και τις ηθικές του διαστάσεις όσον αφορά τα δικαιώματα και την ευημερία των ζώων. Οι φιλόσοφοι εδώ και καιρό έχουν φέρει στο προσκήνιο την ασυνέπεια στον τρόπο με τον οποίο μεταχειριζόμαστε τα ζώα, που μπορεί μόνο να παραλληλισθεί με άλλες μορφές αδικαιολόγητης διάκρισης όπως ο ρατσισμός και ο σεξισμός⁵⁸.

Οι μελετητές του ειδισμού, εντοπίζουν τρεις διαφορετικές θέσεις που επηρεάζουν τις στάσεις απέναντι στη χρήση των ζώων, συμπεριλαμβανομένων του "τύπου του ζώου", του "σκοπού της χρήσης του ζώου" και της "γνώσης για τη χρήση του ζώου"⁵⁹. Έρευνες έχουν οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι στάσεις των ανθρώπων εξαρτώνται και επηρεάζονται από το είδος του ζώου στο οποίο αναφερόμαστε καθώς και την νοημοσύνη του ζώου αλλά και από την εξοικειώσή που έχει αναπτυχθεί με το κάθε είδος. Παράλληλα φαίνεται ότι οι άνθρωποι είναι πιο δεκτικοί με τη χρήση των ζώων όταν αυτή η χρήση είναι ωφέλιμη για τους ανθρώπους και υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπήρχαν καλύτερες εναλλακτικές⁶⁰. Ένα κλασικό παράδειγμα που

---

⁵⁸ Everett, J. A. C., Caviola, L., Savulescu, J., & Faber, N. S. Speciesism, generalized prejudice, and perceptions of prejudiced others. *Group Processes & Intergroup Relations*, 22(6), 785-803. 2019. σελ. 793

⁵⁹ Swartz, B., Mishler, B.D. Speciesism, Science, and Society. In: Swartz, B., Mishler, B.D. (eds) *Speciesism in Biology and Culture*. Springer, Cham. 2022. σελ. 55

⁶⁰ Ojong, Lawrence Odey. Singer's Notion of Speciesism: A Case for Animal Rights in Ejjaham Culture. *International Journal of Environmental Pollution and Environmental Modelling* 2 (3):116-121. 2019.

χρησιμοποιείται για να εξηγηθούν οι τάσεις των ανθρώπων αναφορικά με την αντιμετώπιση και χρήση των ζώων αφορά την χρήση αυτών για ιατρικούς πειραματικούς σκοπούς σε σχέση με την χρήση ζώων για την δοκιμή καλλυντικών προϊόντων. Στην πρώτη περίπτωση γίνεται πιο δεκτική η χρήση ενώ στην δεύτερη ασκείται μεγαλύτερη κριτική. Είναι ξεκάθαρο ότι ορισμένα είδη ζώων αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο από τα υπόλοιπα και θεωρούνται ως πιο δημοφιλή. Για παράδειγμα τα ζώα συντροφιάς, όπως είναι οι σκύλοι και οι γάτες, έχουν καλύτερη αντιμετώπιση από εκείνα που χρησιμοποιούνται για εκτροφή. Έτσι φαίνεται να υπάρχει κατακραυγή όταν ακούγονται περιπτώσεις χωρών που καταναλώνουν ως φαγητό τα σκυλιά, αλλά αντίθετα οι περισσότεροι άνθρωποι αποδέχονται την χρήση και κατανάλωση γουρουνιών. Από αυτό γίνεται φανερό ότι τα ειδικά χαρακτηριστικά που φέρνουν τα ζώα μπορούν να επηρεάσουν τον τρόπο με τον οποίο τα αντιμετωπίζουμε. Τα βασικά χαρακτηριστικά αφορούν την εμφάνιση των ζώων και ειδικότερα αν πρόκειται για χαριτωμένα και γλυκά ζώα καθώς και της νοητικής ικανότητας του ζώου και ιδιαίτερα αν το ζώο θεωρείται έξυπνο. Η κρίσιμη ερώτηση είναι εάν όλα τα είδη πρέπει να συμπεριλαμβάνονται σε αυτές τις κατηγορίες δικαιωμάτων των ζώων, ή εάν θα έπρεπε να περιορίζονται μόνο στα θηλαστικά ζώα.

Οι ανθρώπινες πράξεις πράγματι αποκαλύπτουν μία βαθιά ριζωμένη πίστη ότι ο άνθρωπος αποτελεί το ανώτερο είδος. Φαίνεται ότι έχει καταβληθεί προσπάθεια να αποδειχθεί αυτή η πίστη περί ανωτερότητας και έτσι οι άνθρωποι αναφέρονται σε χαρακτηριστικά που μπορούν να αφορούν την ικανότητα της χρήσης της γλώσσας, των εργαλείων, την ύπαρξη συνείδησης, καθώς και την δημιουργία ενός πλούσιου πολιτισμού. Ωστόσο όλες αυτές οι προσπάθειες εξετάζουν την ανωτερότητα και την ιδιαιτερότητα υπό το πρίσμα αξιών και στοιχείων που έχουν καθοριστεί από τους ίδιους τους ανθρώπους.

Η πίστη ότι οι άνθρωποι είναι ανώτεροι από τα ζώα έχει βαθιές ιστορικές και πολιτιστικές ρίζες, επηρεασμένες από διάφορους παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών διδαγμάτων, των φιλοσοφικών παραδόσεων και των επιστημονικών ανακαλύψεων. Πολλές θρησκευτικές και πολιτιστικές παραδόσεις υποστηρίζουν ότι οι άνθρωποι καταλαμβάνουν έναν ειδικό χώρο στη φυσική τάξη, συχνά αναθέτοντας τη θέση αυτή μέσω θεϊκής δημιουργίας ή μιας μοναδικής

πνευματικής κατάστασης. Για παράδειγμα, στις ιουδαίο-χριστιανικές πεποιθήσεις, οι άνθρωποι συχνά θεωρούνται ότι είναι δημιουργημένοι εις εικόνα Θεού. Παράλληλα σε όλη την ιστορία, οι άνθρωποι έχουν επιδείξει κυριαρχία πάνω σε άλλα είδη μέσω δραστηριοτήτων όπως η εξημέρωση και το κυνήγι. Αυτή η κυριαρχία έχει μεταδώσει την πίστη στην ανωτερότητα του ανθρώπου και στο δικαίωμά του να εκμεταλλεύεται τους φυσικούς πόρους για το δικό του όφελος.

Ωστόσο, παρά τις ανωτέρω αντιλήψεις, υπάρχουν πειστικοί λόγοι γιατί οι άνθρωποι πρέπει να απορρίψουν την έννοια της ενσωματωμένης ανωτερότητας έναντι των ζώων. Από ηθικής άποψης, η μεταχείριση των ζώων ως ανώτερων από τα ζώα μπορεί να οδηγήσει σε κακομεταχείριση των τελευταίων, στην πρόκληση βλάβης, και στην αλόγιστη χρήση τους για την επίτευξη των δικών τους συμφερόντων. Ακόμη, αν αναλογιστούμε την θεωρία του Δαρβίνου για την εξέλιξη των ειδών, οι άνθρωποι μοιράζονται ένα κοινό εξελικτικό κληρονόμο με άλλα ζώα και είναι μέρος του ίδιου δικτύου ζωής στη Γη. Βιολογικές ομοιότητες, όπως η γενετική δομή και οι φυσιολογικές διαδικασίες, υπογραμμίζουν τη θεμελιώδη ενότητα όλων των ζωντανών οντοτήτων, αμφισβητώντας τις έννοιες περί της ανθρώπινης ανωτερότητας. Η αναγνώριση της εσωτερικής αξίας των ζώων και των οικοσυστημάτων τους είναι ουσιώδης για την προώθηση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Η διατήρηση της βιοποικιλότητας και η προστασία των φυσικών βιοτόπων είναι θεμελιώδους σημασίας για την ευημερία τόσο των ανθρώπων όσο και των ζώων αφού συμβάλλουν στην σταθερότητα του πλανήτη.

- *Ειδισμός και ρατσισμός*

Στη σύγχρονη συζήτηση για την ηθική και την κοινωνική δικαιοσύνη οι συζητήσεις που αφορούν τις διακρίσεις εστιάζουν κατά κύριο λόγο σε ανθρωποκεντρικές μορφές προκατάληψης όπως ο ρατσισμός, ο σεξισμός και η ομοφοβία. Ωστόσο, υπάρχει ένας αυξανόμενος αριθμός ερευνητών που επεκτείνουν τη συζήτηση για τη διάκριση προκειμένου να συμπεριλάβουν τα μη ανθρώπινα ζώα, θέτοντας σημαντικά ερωτήματα για το ηθικό καθεστώς των ζώων και τις υποχρεώσεις μας απέναντί τους. Οι διακρίσεις που βιώνουν τα ζώα φαίνεται να παραλληλίζονται σε ένα βαθμό και με τον ρατσισμό και ειδικότερα με την πίστη της ανωτερότητας ανάμεσα στις φυλές⁶¹.

---

⁶¹ Kappeler, S. *Speciesism, Racism, Nationalism... or the Power of Scientific Subjectivity. Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations*. Durham, US: Duke University Press, 320–352. .1995. σελ. 37

Ενώ δεν υπάρχει μια άμεση ή καθολικά συμφωνημένη σχέση, υπάρχουν ορισμένες απόψεις και επιχειρήματα που υποδηλώνουν πιθανές συνδέσεις ή παραλληλισμούς μεταξύ των δύο φαινομένων.

Από ηθικής πλευράς, η διάκριση κατά των ζώων και ο ρατσισμός μοιράζονται βασικές ηθικές ανησυχίες σχετικά με την αδικαιολόγητη μεταχείριση αισθητών όντων βάσει τυχαίων κριτηρίων όπως η φυλή. Μέσω της εξέτασης των ηθικών διαστάσεων και των δύο μορφών διάκρισης, μπορούμε να ανακαλύψουμε τις υποκείμενες προκαταλήψεις και τις δομές εξουσίας που τις υποστηρίζουν. Στο πλαίσιο των κοινωνικών δυναμικών, η διάκριση εναντίον των ζώων και ο ρατσισμός είναι ενσωματωμένοι σε πολιτισμικά και ιδεολογικά συστήματα, επιδρώντας στην κοινωνική αλληλεπίδραση και την αναπαραγωγή των προκαταλήψεων. Η ανάλυση αυτών των δυναμικών επιτρέπει την κατανόηση του πώς η διάκριση και ο ρατσισμός ενισχύονται στην κοινωνία.

Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι ψυχολογικοί μηχανισμοί που βρίσκονται στη βάση των προκαταλήψεων και της διάκρισης ενδέχεται να είναι παρόμοιοι ανεξαρτήτως του είδους της ομάδας στόχου, είτε πρόκειται για ανθρώπους είτε για ζώα. Με αυτήν την άποψη, άτομα που εκδηλώνουν διακριτική συμπεριφορά προς μία ομάδα είναι πιθανότερο να εκδηλώνουν παρόμοιες συμπεριφορές προς άλλες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων και των ζώων. Τόσο ο ρατσισμός όσο και ο ειδισμός μπορούν να διαιωνίζονται και να ενισχύονται μέσα από τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης αλλά και βάσει των πολιτιστικών προτύπων. Για παράδειγμα, οι αντιλήψεις προς κάποιες εθνικές ή εθνοτικές ομάδες και οι αντιλήψεις προς τα ζώα μπορούν να επηρεαστούν από παρόμοιες πολιτιστικές αφηγήσεις, παραδόσεις και θεσμούς.

Ακόμη έχει φανερωθεί, σύμφωνα με έρευνες που έχουν διενεργηθεί στον τομέα της ψυχολογίας, ότι η συμπάθεια και το συμπόνια προς μια ομάδα, είτε πρόκειται για ανθρώπους είτε για ζώα, μπορούν να γενικευτούν στη συμπάθεια και το συμπόνια προς άλλες ομάδες⁶². Αντίστοιχα, όταν μία ομάδα αντιμετωπίζεται υποτιμητικά, χωρίς να επιδεικνύεται συμπάθεια ή συμπόνια προς μια ομάδα ενδέχεται να συνδέεται με έλλειμμα συμπάθειας ή συμπόνιας προς άλλες ομάδες.

336

⁶² Μ. Δ. Περδικάρη Ι. Π. Τζάμαλης Γ. Ο ειδισμός ως απαρχή του ρατσισμού και έθιμα που σχετίζονται με τα ζώα. *διά-ΛΟΓΟΣ*. 12. 2022. σελ. 232

- Κακοποίηση ζώων και εγκληματική συμπεριφορά

Η σύνδεση μεταξύ της κακοποίησης των ζώων και της εκδήλωσης εγκληματικής συμπεριφοράς έχει μελετηθεί ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια. Έρευνες έχουν συνεχώς δείξει ότι άτομα που κακοποιούν ζώα έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να διαπράξουν εγκλήματα κατά των ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένης της ενδοοικογενειακής βίας, της κακοποίησης παιδιών και της δολοφονίας. Η κακοποίηση ζώων μπορεί να λειτουργήσει ως πρώιμο σημάδι πιθανής μελλοντικής βίας. Οι αρχές επιβολής του νόμου και οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας αναγνωρίζουν συχνά τη σημασία της αντιμετώπισης της κακοποίησης των ζώων για την πρόληψη περαιτέρω βλάβης τόσο στα ζώα όσο και στους ανθρώπους.

Οι βασικές εγκληματολογικές θεωρίες που χρησιμοποιούνται για την αιτιολόγηση αυτής της σύνδεσης είναι η θεωρία της γενικής έντασης, η θεωρία της κοινωνικής μάθησης, καθώς και η απόδοση αυτής της συμπεριφοράς σε παράγοντες όπως είναι η ψυχική υγεία του δράστη⁶³. Σύμφωνα με την πρώτη θεωρία, οι άνθρωποι βιώνουν επιβαρύνσεις ή στρες που μπορούν να οδηγήσουν σε αρνητικά συναισθήματα όπως είναι ο θυμός και η απογοήτευση. Αυτά τα συναισθήματα, αν δεν αντιμετωπιστούν, μπορεί να εκδηλωθούν σε βίαιη ή εγκληματική συμπεριφορά, συμπεριλαμβανομένης της κακοποίησης των ζώων. Η δεύτερη θεωρία υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι μαθαίνουν συμπεριφορές μέσω της παρατήρησης ή της μίμησης. Στο πλαίσιο της κακοποίησης των ζώων, οι άνθρωποι μπορεί να μάθουν βίαιες τάσεις παρατηρώντας και μιμούμενοι την καταχρηστική συμπεριφορά προς τα ζώα, ειδικά σε περιβάλλοντα όπου αυτή η συμπεριφορά είναι κανονική ή αποδεκτή. Τέλος η συμπεριφορά αυτή αποδίδεται σε διάφορους ψυχολογικούς παράγοντες, όπως η αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας, η διαταραχή συμπεριφοράς και ο σαδισμός. Αυτές οι διαταραχές έχουν συσχετιστεί τόσο με την κακοποίηση των ζώων όσο και με την εγκληματική συμπεριφορά.

Τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί καθώς έχουν οδηγήσει στην αύξηση των ποινών που επιβάλλονται στους δράστες τέτοιων εγκλημάτων. Έτσι σε διάφορες χώρες έχει αναγνωριστεί ο σοβαρός χαρακτήρας της κακοποίησης των ζώων με την θέσπιση αυστηρών νόμων και ποινών που στοχεύουν να περιορίσουν ειδικά αυτές τις

---

⁶³ Vrečko I., Criminological aspects of animal abuse: A review study, *Criminology & Social Integration* Vol 27 (2019) 1, σελ. 84.,

παραβάσεις⁶⁴. Αυτοί οι νόμοι όχι μόνο προστατεύουν τα ζώα, αλλά επίσης συμβάλλουν στην πρόληψη και την παρέμβαση με άτομα που κινδυνεύουν να εμπλακούν σε βίαιη συμπεριφορά. Συνολικά, η συσχέτιση μεταξύ της κακοποίησης των ζώων και της εγκληματικής συμπεριφοράς είναι ένα πολύπλοκο και πολυδιάστατο φαινόμενο με σημαντικές επιπτώσεις για την κοινωνία. Κατανοώντας τις σχετικές εγκληματολογικές θεωρίες, εξετάζοντας τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία και δίνοντας έμφαση στα εγκλήματα που διαπράττονται, μπορούμε να λάβουμε ολοένα και περισσότερο αποτελεσματικές στρατηγικές πρόληψης και παρέμβασης για την αντιμετώπιση αυτού του θέματος.

- Εκτροφή ζώων

Η ζωοτροφία, ή αλλιώς η κτηνοτροφία, αναφέρεται στη διαδικασία εκτροφής, φροντίδας και εκμετάλλευσης ζώων για διάφορους σκοπούς, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής τροφής, του γάλακτος, του κρέατος, του μαλλιού, του δέρματος και άλλων προϊόντων. Η ζωοτροφία αποτελεί σημαντικό τομέα της γεωργίας σε πολλές κοινωνίες παγκοσμίως και παρέχει ουσιαστικά τρόφιμα και προϊόντα που απαιτούνται για τη διατήρηση της ανθρώπινης υγείας και ευημερίας. Παράλληλα, όμως, η ζωοτροφία μπορεί να έχει σοβαρές επιπτώσεις στο περιβάλλον, την υγεία και την ευημερία των ζώων, εξαρτώμενες από τις μεθόδους εκτροφής και διαχείρισης που χρησιμοποιούνται⁶⁵.

Η κτηνοτροφία αποτελεί σημαντική πηγή εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, ιδίως μεθανίου και οξειδίου του αζώτου. Το μεθάνιο παράγεται κατά τη διάρκεια της εντερικής ζύμωσης σε ζώα όπως τα βοοειδή, ενώ το οξείδιο του αζώτου εκπέμπεται από τα απόβλητα των ζώων και τα λιπάσματα που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή των ζωοτροφών⁶⁶. Αυτά τα αέρια συμβάλλουν στην κλιματική αλλαγή και την παγκόσμια θέρμανση.

---

⁶⁴ Newberry Michelle, Pets in danger: Exploring the link between domestic violence and animal abuse, *Aggression and Violent Behavior* 34 (2017) σελ. 276

⁶⁵ Koneswaran G, Nierenberg D. Global farm animal production and global warming: impacting and mitigating climate change. *Environ Health Perspect.* 2008;116(5):578-582. σελ 580

⁶⁶ Umberto Bernabucci, Climate change: impact on livestock and how can we adapt, *Animal Frontiers*, Volume 9, Issue 1, January 2019, Pages 3–5, <https://doi.org/10.1093/af/vfy039>

Από την άλλη, η κτηνοτροφία μεγάλης κλίμακας συχνά απαιτεί μεγάλες εκτάσεις γης για την βοσκή και την παραγωγή ζωοτροφών. Ως αποτέλεσμα, δάση και άλλα φυσικά οικοσυστήματα καταστρέφονται για να δημιουργηθούν βοσκότοποι και αγροτικές εκτάσεις, οδηγώντας σε αποψίλωση και απώλεια οικοτόπων. Αυτή η απώλεια βιοποικιλότητας μπορεί να έχει μακροπρόθεσμες οικολογικές συνέπειες.

Ακόμη, η κτηνοτροφία μπορεί να είναι εξαιρετικά υδροβόρα, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου οι υδάτινοι πόροι είναι περιορισμένοι. Η κτηνοτροφία απαιτεί σημαντικές ποσότητες νερού για την πόση, τον καθαρισμό και την άρδευση των καλλιεργειών ζωοτροφών. Επιπλέον, τα κτηνοτροφικά απόβλητα, τα αντιβιοτικά και οι ορμόνες μπορούν να μολύνουν τα υδάτινα σώματα, οδηγώντας σε ρύπανση⁶⁷. Η επεξεργασία των αποβλήτων των ζώων αποτελεί κρίσιμο παράγοντα της κτηνοτροφίας για τη μείωση της περιβαλλοντικής ρύπανσης και των κινδύνων για την υγεία. Μέθοδοι όπως η κομποστοποίηση και η αναερόβια χύτευση μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αποθήκευση και την επεξεργασία των κτηνοτροφικών αποβλήτων πριν από την απόρριψη ή τη χρήση ως λίπασμα.

Συνολικά, οι βιώσιμες πρακτικές κτηνοτροφίας στοχεύουν στην ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενώ εξασφαλίζουν την ευημερία των ζώων, την ασφάλεια των τροφίμων και την οικονομική βιωσιμότητα. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την εφαρμογή στρατηγικών όπως η περιστροφική βόσκηση και η ολοκληρωμένη διαχείριση των εντόμων για την προώθηση της υγείας και της ανθεκτικότητας του οικοσυστήματος⁶⁸. Επιπλέον, η ενημέρωση και η υποστήριξη των καταναλωτών για τις βιώσιμες πρακτικές κτηνοτροφίας μπορεί να προωθήσει θετική αλλαγή στη βιομηχανία της κτηνοτροφίας.

2.2 Αντισπισισμός

Η αντισπισιστική προσέγγιση είναι μια φιλοσοφική και ηθική θέση που αμφισβητεί την ιεραρχική και διακριτική μεταχείριση των μη ανθρώπινων ζώων λόγω του γεγονότος ότι συνιστούν μη ανθρώπινα ζώα. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι όλα τα

⁶⁷ Cheng, Muxi, Bruce McCarl, and Chengcheng Fei. 2022. "Climate Change and Livestock Production: A Literature Review" *Atmosphere* 13, no. 1: 140. <https://doi.org/10.3390/atmos13010140>

⁶⁸ Bulut, Mutlu & Ozden, Cevher. (2022). Effects of Climate Change on Animal Husbandry. *Black Sea Journal of Agriculture*. 6. 10.47115/bsagriculture.1216262.

συναισθηματικά όντα, ανεξάρτητα από το είδος τους, έχουν ενσωματωμένη αξία και αξίζουν ηθική σκέψη και σεβασμό. Η αντισπιστική προσέγγιση αντιτίθεται στην πεποίθηση ότι οι άνθρωποι είναι ανώτεροι από τα άλλα ζώα μόνο και μόνο λόγω της μελετητικής τους ομάδας και αμφισβητεί τις ηθικές δικαιολογίες για την εκμετάλλευση, τη βλάβη ή τον θάνατο των ζώων για ανθρώπινους σκοπούς⁶⁹.

Βάσει αυτής της προσέγγισης υποστηρίζει την ίση μεταχείριση των ενδιαφερόντων ανεξάρτητα από τα είδη. Τονίζει ότι η ικανότητα να αισθάνονται ευχαρίστηση, πόνο και άλλες μορφές πάθους δεν περιορίζεται μόνο στους ανθρώπους αλλά επεκτείνεται και στα μη ανθρώπινα ζώα. Ακόμη αυτή η προσέγγιση υποστηρίζει την αναγνώριση νομικών δικαιωμάτων και προστασιών για τα μη ανθρώπινα ζώα, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων στη ζωή, στην ελευθερία και στην απαλλαγή από εκμετάλλευση και βασανιστήρια. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την υποστήριξη νομοθετικών πρωτοβουλιών, την προώθηση της μεταρρύθμισης της πολιτικής και την αύξηση της ευαισθητοποίησης για θέματα δικαιωμάτων των ζώων.

Στα πλαίσια του αντισπιστισμού έχουν καταβληθεί προσπάθειες εκ μέρους ατομικοτήτων να περιορίσουν την κατανάλωση κρέατος καθώς και την αποφυγή κατανάλωσης παράγωγων των ζώων προϊόντων. Μάλιστα τα τελευταία χρόνια, η ποικιλία των εναλλακτικών φυτικών τροφών για προϊόντα ζωικής προέλευσης έχει επεκταθεί σταθερά και οι εναλλακτικές φυτικές τροφές είναι πλέον πιο προσβάσιμες.

Ένας από τους κύριους λόγους για την επιλογή μίας vegan ή vegetarian διαίτας βρίσκεται στους ηθικούς προβληματισμούς σχετικά με την ευημερία των ζώων. Πολλές μελέτες έχουν καταγράψει την ανθρώπινη μεταχείριση των ζώων σε βιομηχανικές γεωργικές εκμεταλλεύσεις, όπου τα ζώα υφίστανται σε συρτάρωση, υπερπληθυσμό και χειρισμών χωρίς αναισθησία⁷⁰. Η ευρεία διάδοση πληροφοριών μέσω ντοκιμαντέρ, κοινωνικών μέσων και καμπανιών υπέρ των ζώων έχει αυξήσει την ευαισθητοποίηση του κοινού για αυτά τα ζητήματα, οδηγώντας πολλά άτομα να επανεξετάσουν τις διατροφικές τους επιλογές⁷¹. Αποφεύγοντας τα ζωικά προϊόντα, οι vegans και οι vegetarians επιδιώκουν να συμφωνήσουν τις διατροφικές τους

⁶⁹ Sueur, Cédric. (2019). Speciesism, anti-speciesism and animal rights. 167. 7.

⁷⁰ Bekoff, M. Why Dogs Hump and Bees Get Depressed: The Fascinating Science of Animal Intelligence, Emotions, Friendship, and Conservation. New World Library. 2013.

⁷¹ Joy, M. Why We Love Dogs, Eat Pigs, and Wear Cows: An Introduction to Carnism. Conari Press. 2010.

συνήθειες με τις ηθικές τους αξίες, απορρίπτοντας την εκμετάλλευση και την εμπορευματοποίηση των ζώων για την ανθρώπινη κατανάλωση.

Ένας ακόμα λόγος για την υιοθέτηση vegan και vegetarian διατροφών είναι η ανησυχία για τις επιπτώσεις που μία μη χορτοφαγική διατροφική έχει στο περιβάλλον. Η ζωική κτηνοτροφία αποτελεί έναν κύριο συντελεστή σε διάφορα προβλήματα του περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένης της αποψύλωσης των δασών, της ρύπανσης των υδάτων και των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου⁷². Οι πρακτικές κτηνοτροφίας που συνδέονται με την παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων απαιτούν τεράστιες ποσότητες νερού και πόρων, συμβάλλοντας στην καταστροφή του βιοτόπου και την απώλεια της βιοποικιλότητας⁷³. Αντίθετα, έχειδειχθεί ότι οι διατροφές βασισμένες σε φυτικά προϊόντα έχουν σημαντικά χαμηλότερο περιβαλλοντικό αποτύπωμα, απαιτώντας λιγότερους πόρους και παράγοντας λιγότερες εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου (Springmann et al., 2018). Καθώς η κλιματική αλλαγή και η περιβαλλοντική υποβάθμιση γίνονται όλο και πιο επείγοντα παγκόσμια θέματα, πολλά άτομα στρέφονται στο veganism και στο vegetarianism ως έναν τρόπο μείωσης της οικολογικής τους επίδρασης και προώθησης της αειφορίας.

Εκτός από τις ηθικές και περιβαλλοντικές σκέψεις, οι υγειονομικές ανησυχίες παίζουν, επίσης, σημαντικό ρόλο στο να οδηγούν τα άτομα προς διατροφή βασισμένη σε φυτικά προϊόντα. Έρευνες έχουν συνεχώς φανερώσει τα οφέλη που έχει η κατανάλωση χορτοφαγικών διατροφών στην υγεία των ατόμων, συμπεριλαμβανομένου της μείωσης του κινδύνου χρόνιων νοσημάτων, του διαβήτη και ορισμένων τύπων καρκίνου⁷⁴. Οι διατροφές βασισμένες σε φυτικά προϊόντα τείνουν να έχουν υψηλότερη περιεκτικότητα σε ίνες, βιταμίνες και αντιοξειδωτικά, ενώ είναι χαμηλότερες σε κορεσμένα λιπαρά και χοληστερίνη σε σύγκριση με την κρεατοφαγική διατροφή⁷⁵. Επιπλέον, η υιοθέτηση ενός τρόπου ζωής vegan ή vegetarian έχει συσχετισθεί με βελτιώσεις στη διαχείριση του βάρους, την αρτηριακή

⁷² Poore, J., & Nemecek, T. Reducing food's environmental impacts through producers and consumers. *Science*, 360(6392), 2018. σελ. 989

⁷³ Stoll-Kleemann, S., & O'Riordan, T. The sustainability challenges of our meat and dairy diet. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 57(3), 2015. σελ. 38

⁷⁴ Satija, A., Bhupathiraju, S. N., Rimm, E. B., Spiegelman, D., Chiuve, S. E., Borgi, L., ... & Hu, F. B. Plant-based dietary patterns and incidence of type 2 diabetes in US men and women: results from three prospective cohort studies. *PLoS Medicine*, 14(7), e1002039. 2017.

⁷⁵ Dinu, M., Abbate, R., Gensini, G. F., Casini, A., & Sofi, F. Vegetarian, vegan diets and multiple health outcomes: A systematic review with meta-analysis of observational studies. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 57(17), 2017. σελ. 3646.

πίεση και την συνολική μακροζωία (Tonstad et al., 2009). Καθώς οι άνθρωποι γίνονται όλο και πιο συνειδητοί της υγείας τους και αναζητούν τρόπους βελτίωσης της ευημερίας τους, πολλοί στρέφονται σε διατροφές βασισμένες σε φυτά ως έναν τρόπο επίτευξης βέλτιστων αποτελεσμάτων υγείας.

3. Νομοθετικό πλαίσιο

Προτού αναφερθούμε στο νομοθετικό πλαίσιο που ισχύει στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και στην Ελλάδα θα πρέπει να αναφερθούμε στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Ζώων που υπογράφηκε το 1978 και αφορά την νομική προστασία των ζώων σε διεθνές επίπεδο. Σύμφωνα με την διακήρυξη αυτή αναγνωρίζονται συγκεκριμένα δικαιώματα στα ζώων, και ειδικότερα θεσπίζεται το δικαίωμα προστασίας της φυσικής ακεραιότητας των ζώων, της ελευθερίας της έκφρασης της φυσικής συμπεριφοράς των ζώων, καθώς και το δικαίωμα να μην υφίστανται βασανιστήρια ή κακομεταχείριση. Για την προάσπιση αυτών των δικαιωμάτων τα κράτη οφείλουν να σέβονται και να ακολουθούν όσα με προβλέπονται με τη διακήρυξη. Έτσι τίθενται συγκεκριμένες υποχρεώσεις στα κράτη μέλη, τις οποίες πρέπει να εκπληρώνουν λαμβάνοντας μέτρα για την προστασία των ζώων και την πρόληψη της εκδήλωσης συμπεριφορών που συνιστούν κακομεταχείρισης τους.

3.1 Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προχωρήσει στην κατάρτιση και ψήφιση αρκετών νομικών και δεσμευτικών κειμένων που απευθύνονται στην προστασία των δικαιωμάτων των ζώων και την προώθηση της φροντίδας και της τήρησης των κανόνων ευζωίας. Η προσπάθεια της Ένωσης για την ολοένα και καλύτερη αντιμετώπιση των ζώων γίνεται φανερή από την έκταση των κειμένων που έχει εκδώσει και από τις μεταβολές αυτών των κειμένων οι οποίες βασίζονται στην εξέλιξη της επιστήμης και την κατανόηση των αναγκών και των προβλημάτων που ανακύπτουν στην καθημερινότητα. Η προστασία όλων των έμβιων όντων ρυθμίζεται με το άρθρο 13 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) όπου αναφέρεται ειδικά στην τήρηση όλων των απαραίτητων, με την ευζωία των ζώων, προϋποθέσεων τα οποία χαρακτηρίζονται και ως ευαίσθητα όντα⁷⁶ ενώ από το 1974 και έπειτα έχουν θεσπιστεί σωρεία μέτρων που αναφέρονται και αφορούν τον τομέα της προστασίας

---

⁷⁶ άρθρο 13 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ)

των δικαιωμάτων των ζώων. Μία από τις πρώτες νομοθετικές επεμβάσεις της Ένωσης αναφορικά με την προστασία των ζώων αποτελεί η Οδηγία του Συμβουλίου 79/409 « περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών».

3.1. Οδηγία 98/58/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1998 σχετικά με την προστασία των ζώων στα εκτροφεία

Η παρούσα οδηγία περιλαμβάνει γενικές διατάξεις που αφορούν την προστασία όλων των ζώων στα εκτροφεία. Με την οδηγία αυτή προβλέπονται πολύ περιορισμένα οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για την καλή διαβίωση των ζώων και οι οποίες αφορούσαν την ύπαρξη του προσωπικού, του τρόπου με τον οποίο θα πρέπει να παρέχεται η σχετική εργασία, την ελευθερία κίνησης των ζώων καθώς και την παροχή νερών και φαγητού των ζώων. Ειδικότερα βάσει της οδηγίας αυτής όλα τα κράτη μέλη είναι υποχρεωμένα να τηρούν ορισμένους κανόνες διαβίωσης και να αποφεύγουν την περιττή πρόκληση πόνου στα ζώα. Η παρούσα οδηγία εισήχθη στο ελληνικό δίκαιο με την έκδοση του προεδρικού διατάγματος Π.Δ. 374/2001 (ΦΕΚ Α' 251/22-10-2001).

3.1.2 Κανονισμός Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αριθ. 1/2005 του Συμβουλίου

Σύμφωνα με τον εν λόγω κανονισμό τέθηκαν τα απαραίτητα μέτρα που αφορούσαν τον τρόπο μεταφοράς των ζώων εντός των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Ειδικότερα όριζε τα σχετικά με τους ελέγχους στους οποίους οφείλει να προβαίνει η ένωση αναφορικά με την μεταφορά των ζώων. Ο παρών κανονισμός αφορά μόνο τις μεταφορές που αποσκοπούν και γίνονται στα πλαίσια της οικονομικής δραστηριότητας και δεν επεκτείνεται στις μεταφορές οικόσιτων ζώων. Ειδικότερα βάσει των ρυθμίσεων του κανονισμού αυτού θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες των ζώων κατά τη μεταφορά τους κι έτσι τα ζώα να διαθέτουν τις απαραίτητες ποσότητες νερού και φαγητού και γενικά να πληρούνται όλες οι ανάγκες τους ενώ η μεταφορά των ζώων δεν πρέπει να γίνεται με τη χρήση βίας.

Όσον αφορά τις μετακινήσεις των ζώων συντροφιάς εκδόθηκε ο **Κανονισμός αριθ. 998/2003** σύμφωνα με τον οποίο θεσπίζονται οι απαραίτητοι υγειονομικοί όροι που θα πρέπει να πληρούνται κατά την μετακίνηση των ζώων συντροφιάς καθώς και η τήρηση των συγκεκριμένων κανόνων ελέγχου των μετακινήσεων των ζώων αυτών⁷⁷.

---

⁷⁷ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 998/2003 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου

Σκοπός του συγκεκριμένου κανονισμού είναι κατά κύριο λόγο η προστασία των ανθρώπων από τη μετάδοση μολυσματικών ασθενειών και του περιορισμού τέτοιων περιστατικών. Στα θετικά θα μπορούσαμε να καταλογίσουμε ότι ο παρών κανονισμός δεν περιορίζεται μόνο στους σκύλους και τις γάτες αλλά αντίθετα επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής τους και σε λοιπά ζώα συντροφιάς, όπως είναι τα ερπετά και τα αμφίβια.

3.1.3 Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1099/2009 του Συμβουλίου «για την Προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους»

Ο συγκεκριμένος κανονισμός αφορά τα σχετικά, με την θανάτωση των ζώων που χρησιμοποιούνται και εκτρέφονται είτε για την παραγωγή τροφίμων είτε για την παραγωγή προϊόντων, μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη εκ μέρους των υπεύθυνων της κάθε επιχείρησης⁷⁸. Ειδικότερα ορίζεται ότι κατά το στάδιο πριν της θανάτωσης ενός ζώου θα πρέπει να πληρούνται προϋποθέσεις που αναφέρονται με την άνεση τους και να καθίσταται όσο το δυνατόν πιο επώδυνη η διαδικασία θανάτωσή τους. Θα πρέπει να αποφεύγεται η πρόκληση αρνητικών αισθημάτων στα ζώα, όπως είναι η ανησυχία και ο φόβος. Ακόμη είναι σημαντικό προτού οι υπεύθυνοι προχωρήσουν στην θανάτωση των ζώων, θα πρέπει αυτά να αναισθητοποιούνται ώστε να μην νιώσουν πόνο κατά την θανάτωσή τους. Τέλος τα άτομα που αναλαμβάνουν την ακινητοποίηση και την αναισθητοποίηση των ζώων θα πρέπει να έχουν λάβει απαραίτητα πιστοποιητικά και να είναι ικανοί να προχωρήσουν στην εκτέλεση της σχετικής διαδικασίας με την τήρηση των απαραίτητων κανόνων και με γνώμονα την αποφυγή της πρόκλησης περιττού πόνου στα ζώα.

3.2 Ελλάδα

Στις παρακάτω υποενότητες θα αναφερθούμε ειδικά για τις προβλέψεις στις οποίες έχει προχωρήσει ο έλληνας νομοθέτης, και οι οποίες αφορούν την προστασία των ζώων. Ωστόσο προτού γίνει αυτό είναι χρήσιμο να γίνει λόγος για τις γενικές διατάξεις που συναντούμε στον ελληνικό Αστικό κώδικα. Έτσι αστικό κώδικα (ΑΚ) η αντιμετώπιση των ζώων εκδηλώνεται με την κλασική μορφή της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας που θεωρούσε τα ζώα ως αντικείμενο, ως κτήμα του ανθρώπου,

---

⁷⁸ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1099/2009 του Συμβουλίου «για την Προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους»

και ως μέσο για την επίτευξη εργασιών. Σύμφωνα με το άρθρο 924 ΑΚ ορίζεται η ευθύνη που φέρει ο κάτοχος ενός ζώου για τη ζημία που προκάλεσε το ζώο σε έναν τρίτο. Ωστόσο η εν λόγω αντιμετώπιση των ζώων έχει μεταβληθεί με τα νομοθετικά κείμενα που θα παρουσιάσουμε και θα αναλύσουμε παρακάτω.

3.2.1 Νόμος 1038/1932 «Περί Προστασίας των Ζώων»

Στην Ελλάδα το νομοθετικό πλαίσιο που αφορά την προστασία και προάσπιση των δικαιωμάτων των ζώων έχει δεχθεί μεταβολές ανά τα χρόνια. Ο πρώτος νόμος που θεσπίστηκε αναφορικά με την προστασία των ζώων θεσπίστηκε το 1932 και αποτελούταν από τέσσερα μόνο άρθρα⁷⁹. Το άρθρο 1 του ν. 1038/1932 αναφέρεται στην απαγόρευση βασανισμού οποιουδήποτε ζώου και επεκτείνεται τόσο σε συμπεριφορές που στρέφονται άμεσα κατά της ζωής και σωματικής ακεραιότητας των ζώων όσο και σε συμπεριφορές που έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην υγεία τους. Το άρθρο 2 του ίδιου νόμου αναφέρεται στα πρόστιμα που επιβάλλονται στους παραβάτες του άρθρου 1 καθώς και στο γεγονός ότι τα πρόστιμα καταβάλλονται υπέρ σωματείων ζώων. Στη συνέχεια, με το άρθρο 3 του συγκεκριμένου νόμου ρυθμίζεται η δυνατότητα της ευθανασίας των ζώων εργασίας που θεωρούνται άχρηστα μετά από τη διάγνωση κτηνιάτρου. Τέλος, στο άρθρο 4 γίνεται αναφορά για τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει οι Δήμοι και οι Κοινότητες να αναλαμβάνουν και να επιμελούνται αναφορικά με τα αδέσποτα ζώα, και ειδικότερα ότι θα πρέπει να προχωρούν στην στείρωση, τον εμβολιασμό και την εν γένει φροντίδα αυτών.

3.2.2 Νόμος 1197/1981 «Περί προστασίας των ζώων»

Μετά τον νόμο που καταρτίστηκε και εκδόθηκε το 1932 και ρύθμιζε με περιορισμένο εύρος τις καταστάσεις και τις περιπτώσεις που συνιστούν κακοποίηση των ζώων καθώς και τις υποχρεώσεις του κάθε Δήμου αναφορικά με την φροντίδα αυτών, η ελληνική νομοθεσία προχώρησε σε μεταρρύθμιση της υπάρχουσας νομοθετικής κατάστασης το 1981. Ειδικότερα εξέδωσε τον νόμο 1197/1981 που αποτελούταν από 10 επιμέρους άρθρα και ο οποίος, πέραν της απαγόρευσης βασανισμού και της πρόβλεψης των συνθηκών διαβίωσης και της μέριμνας που πρέπει να προσφέρεται στα ζώα, εισήγαγε δύο νέες διατάξεις που αφορούσαν την δυνατότητα τέλεσης

⁷⁹ Νόμος 1038/1932. ΦΕΚ Α25/11.11.1932 «ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΖΩΩΝ»

χειρουργικών επεμβάσεων σε αυτά καθώς και τη χρήση ζώων για συγκεκριμένους, πειραματικούς, σκοπούς⁸⁰.

Ειδικότερα σύμφωνα με το άρθρο 3 του εν λόγω νόμου καθορίστηκαν οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες δύναται να πραγματοποιηθεί μία χειρουργική επέμβαση πάνω σε ζώα και συγκεκριμένα η υποχρέωση χορήγησης αναισθησίας όταν η επέμβαση που πρόκειται να τελεσθεί θεωρείται ιδιαίτερα οδυνηρή για το ζώο. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθούμε και στο άρθρο 4 με το οποίο ορίστηκε ότι δύναται να χρησιμοποιηθούν τα ζώα για την τέλεση επιστημονικών πειραμάτων, ήτοι για επιστημονικούς σκοπούς, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνον από πτυχιούχους κτηνιάτρους, γιατρούς, και βιολόγους. Τα πειράματα αυτά μπορούν να τελεστούν χωρίς την λήψη συγκεκριμένης άδειας ενώ αντίθετα τα πειράματα εκείνα που πρόκειται να προκαλέσουν πόνο ή μεταβολή της φυσικής κατάστασης ενός ζώου θα πρέπει να γίνονται έπειτα από την λήψη σχετικής άδειας, η οποία χορηγείται από την οικεία Νομαρχία.

3.2.3 Νόμος 3170/2003 «Ζώα συντροφιάς, αδέσποτα ζώα συντροφιάς και άλλες διατάξεις»

Μόλις το 2003 η Ελλάδα προχώρησε στην πρόβλεψη διατάξεων που απευθύνονταν στους ιδιοκτήτες ζώων συντροφιάς καθώς και στους αρμόδιους για την φροντίδα των αδέσποτων ζώων. Με τον ν. 3170/2003 ο Έλληνας νομοθέτης προχώρησε στην πρόβλεψη συγκεκριμένων υποχρεώσεων που έφεραν οι ιδιοκτήτες ζώων συντροφιάς και οι οποίες αφορούσαν τον τρόπο διαβίωσης των τελευταίων καθώς και την φροντίδα που πρέπει να παρέχεται αναφορικά με την υγεία και την ευζωία τους⁸¹. Στη συνέχεια, πέραν των υποχρεώσεων των ιδιοκτητών, προβλέπονται τα σχετικά με την αναπαραγωγή, την εκτροφή και την εμπορία των σκύλων αλλά και η δυνατότητα διενέργειας εκθέσεων και εκδηλώσεων με σκύλους. Με το ίδιο νομοθέτημα, προβλέφθηκαν και οι υποχρεώσεις που έφεραν οι δήμοι αναφορικά με τα αδέσποτα ζώα και ειδικότερα προέβλεπε τον τρόπο περισυλλογής αυτών και τη διενέργεια συγκεκριμένων εξετάσεων από κτηνιάτρους με σκοπό την διαπίστωση προβλημάτων υγείας και θεραπείας αυτών καθώς και την στειρώσή τους. Ακόμη προβλέπεται πως

⁸⁰ Νόμος 1197 ΦΕΚ Α' 240/3.9.1981. Περί Προστασίας των Ζώων

⁸¹ Νόμος 3170/2003 - ΦΕΚ 191/Α/29-7-2003. Ζώα συντροφιάς, αδέσποτα ζώα συντροφιάς και άλλες διατάξεις

οι σκύλοι που μαζεύονται από το δρόμο και οι οποίοι είναι αδέσποτοι θα κατευθύνονται σε καταφύγια αδέσποτων ζώων συντροφιάς τα οποία και ιδρύονται σε κάθε δήμο. Τέλος, για πρώτη φορά, προβλέφθηκε με το άρθρο 9 η υποχρέωση του Υπουργείου Γεωργίας και άλλων αρμόδιων φορέων της παροχής εκπαίδευσης, πληροφόρησης, και επιμόρφωσης που σχετίζεται με την προαγωγή της ζωοφιλίας ώστε το κοινό να λαμβάνει τις απαραίτητες πληροφορίες που σχετίζονται με την ευζωία των ζώων και με σκοπό την ευαισθητοποίηση του κόσμου αναφορικά με τα ζώα συντροφιάς.

3.2.4 Νόμος 4039/2012 «Για τα δεσποζόμενα και τα αδέσποτα ζώα συντροφιάς και την προστασία των ζώων από την εκμετάλλευση ή τη χρησιμοποίηση με κερδοσκοπικό σκοπό».

Ο νομοθέτης ήρθε το 2012, έπειτα από εννέα χρόνια, και εκσυγχρόνισε το νομικό πλαίσιο που αφορούσε την προστασία των ζώων. Ο ν. 4039/2012 όρισε και δημιούργησε νέες υποχρεώσεις για τους ιδιοκτήτες ζώων συντροφιάς με σημαντικότερη εκείνη της σήμανσης και καταγραφής των ζώων συντροφιάς καθώς και την ύπαρξη και κατοχή βιβλιαρίου του κατοικίδιου ζώου. Έτσι, για πρώτη φορά, οι ιδιοκτήτες ζώων συντροφιάς όφειλαν να προχωρήσουν με τη βοήθεια του κτηνιάτρου τους στην καταχώριση των απαραίτητων στοιχείων που έθετε ο νόμος σε μία Ηλεκτρονική Βάση και την ταυτόχρονη τοποθέτηση στην εξωτερική πλευρά του τραχήλου του ζώου ενός συστήματος ηλεκτρονικής αναγνώρισης⁸².

Πέραν του παραπάνω άρθρου κι ενώ κατά κύριο λόγο ο παρών νόμος δεν διαφέρει ιδιαίτερα από τους προηγούμενους, ο έλληνας νομοθέτης προχώρησε και στην πρόβλεψη της απαγόρευσης χρησιμοποίησης ζώων με σκοπό ψυχαγωγίας, ήτοι όπως είναι η χρήση ζώων σε τσίρκο καθώς και η απαγόρευση της χρήσης ζώων με σκοπό την μονομαχία⁸³.

3.2.5 Προεδρικό Διάταγμα ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 56 ΦΕΚ Α'106 /30.4.2013

---

⁸² άρθρο 4, ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4039 ΦΕΚ Α'15/02.02.2012 «Για τα δεσποζόμενα και τα αδέσποτα ζώα συντροφιάς και την προστασία των ζώων από την εκμετάλλευση ή τη χρησιμοποίηση με κερδοσκοπικό σκοπό»

⁸³ άρθρο 12, ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4039 ΦΕΚ Α'15/02.02.2012

Το συγκεκριμένο προεδρικό διάταγμα εκδόθηκε με σκοπό την εναρμόνιση του εθνικού νομοθέτη με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συγκεκριμένα με την Οδηγία 2010/63/ΕΕ⁸⁴. Σύμφωνα με το περιεχόμενο αυτού του διατάγματος θεσπίζονται οι απαραίτητοι κανόνες που στοχεύουν να μειώσουν την χρήση ζώων σε διαδικασίες που σχετίζονται με την ανθρώπινη δραστηριότητα καθώς και την προσαρμογή του πλαισίου που αφορά την διαδικασία εκτροφής των ζώων. Ακόμη θεσπίζονται μέτρα που αφορούν τα απειλούμενα είδη και στοχεύουν στον έλεγχο της πανίδας καθώς και μέτρα που αναφέρονταν σε άγρια ζώα καθώς και σε ζώα που βρίσκονταν σε ημιάγρια κατάσταση.

3.2.6 Νόμος 4830/2021 «Νέο πλαίσιο για την ευζωία των ζώων συντροφιάς»

Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο νόμος του 2021 με τον οποίο τίθεται ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο αναφορικά με τον τρόπο προστασίας των ζώων συντροφιάς. Προτού προβούμε στην παρουσίαση του συγκεκριμένου νομοθετήματος θα πρέπει να αναφερθούμε στις ρυθμίσεις που είχαν ήδη λάβει χώρα πριν την έκδοση του συγκεκριμένου νόμου. Ειδικότερα, το 2020, με τον ν. 4745/2020 στο άρθρο 55 αναφέρονται οι τροποποιήσεις που γίνονται σε διατάξεις των προγενέστερων νόμων και οι οποίες αφορούν τις ποινικές κυρώσεις που επιβάλλονται στους δράστες των πράξεων που τιμωρούνται με τους εν λόγω νόμους. Με τον νόμο του 2020 αυστηροποιούνται οι ποινές που επιβάλλονται στους καταδικασθέντες καθώς και το πλαίσιο υπό το οποίο μπορεί να γίνει η αφαίρεση ενός ζώου από κάποιον ιδιοκτήτη.

Ωστόσο οι σημαντικές αλλαγές συντελέστηκαν έπειτα από την έκδοση του ν. 4830/2021 όπου ορίζονται με πληρότητα και σαφήνεια τόσο οι υποχρεώσεις των ιδιοκτητών ζώων συντροφιάς όσο και αυτές που φέρει ο δήμος και η κάθε κοινότητα. Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε σε περιορισμένο αριθμό διατάξεων με σκοπό να φανερώσουμε την κατεύθυνση που έχει λάβει ο έλληνας νομοθέτης.

Αρχικά, θα πρέπει να αναφέρουμε το γεγονός ότι το παρόν νομοθέτημα αποτελείται από 70 άρθρα και αναλύει με λεπτομέρεια τα μέτρα και τις υποχρεώσεις που ενέχουν όλοι όσοι σχετίζονται με τα ζώα. Έτσι, με το άρθρο 4 συστήνεται το Εθνικό Μητρώο Ζώων Συντροφιάς (EMZΣ) που αποτελεί μία διαδικτυακή βάση δεδομένων και αφορά την καταγραφή των σκύλων και των γάτων καθώς και τα στοιχεία των

⁸⁴ Προεδρικό Διάταγμα ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 56 ΦΕΚ Α'106 /30.4.2013

ιδιοκτητών τους και εκδίδεται σχετικό έγγραφο ταυτοποίησης αυτών των ζώων⁸⁵. Εν συνεχεία, στο άρθρο 7 προβλέπεται η διαδικασία υιοθεσίας αδέσποτων ζώων συντροφιάς ορίζοντας τη δυνατότητα υιοθεσίας αυτών τόσο από άτομα που κατοικούν στην Ελλάδα όσο και από άτομα που διαμένουν στο εξωτερικό.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η πρόβλεψη που γίνεται με τη διάταξη του άρθρου 10 του ν. 4830/2021 και η οποία αφορά την υποχρέωση ύπαρξης ενός λεπτομερούς προγράμματος διαχείρισης των αδέσποτων ζώων εκ μέρους του κάθε δήμου.

Ειδικότερα στο άρθρο αυτό ορίζεται ότι ο κάθε δήμος οφείλει να προβαίνει στην περισυλλογή, την εξέταση, την περίθαλψη, και την γενικότερη φροντίδα των ζώων εφόσον αυτά είναι αδέσποτα και να προχωρά στην στείρωση αυτών εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που τίθενται εκ του νόμου. Ακόμη προβλέπεται ότι πρέπει να υπάρχουν δημοτικά καταφύγια ζώων και συγκεκριμένα κυνοκομεία του δήμου, τα οποία θα είναι επιφορτισμένα με την φροντίδα και τη στέγαση των αδέσποτων ζώων. Τέλος στο ίδιο άρθρο ορίζεται και η δυνατότητα της φιλοξενίας αυτών των ζώων είτε από εθελοντές ιδιώτες που διαθέτουν καταφύγια με τις απαραίτητες υποδομές αλλά και από φιλοζωικές οργανώσεις. Σε κάθε περίπτωση ο δήμος μπορεί να εξετάσει το ενδεχόμενο της επανένταξης των ζώων στο οικείο τους περιβάλλον, υπό την προϋπόθεση ότι τα τελευταία δεν είναι κάτω των πέντε μηνών.

Μία καινοτομία του νομοθετήματος που μελετάμε είναι η πρόβλεψη της σύστασης εργαστηρίων φύλαξης και ανάλυσης γενετικού υλικού ζώων συντροφιάς. Αυτή η διάταξη εφαρμόζεται για όσους ιδιοκτήτες δεν συμμορφώνονται στην υποχρεωτική στείρωση του ζώου τους. Βάσει του άρθρου 13 συστήνεται αυτό το εργαστήριο με σκοπό την φύλαξη του γενετικού υλικού των ζώων συντροφιάς και το οποίο αποτελεί υποχρέωση για όσους ιδιοκτήτες δεν επιθυμούν να στείρουν το ζώο τους⁸⁶. Για την αποστολή και την αποθήκευση του γενετικού υλικού ο ιδιοκτήτης κάθε ζώου οφείλει να πληρώσει το ποσό των 150 ευρώ.

Εν συνεχεία οφείλουμε να αναφερθούμε στις διατάξεις που προβλέπονται στον νόμο αυτόν και ρυθμίζουν τα ζητήματα σχετικά με τη διατήρηση ζώων συντροφιάς σε κατοικίες, την μετακίνηση αυτών, καθώς και την πρόσβασή τους σε παραλίες.

Προτού καταρτιστεί ο νόμος αυτός είχαν δημιουργηθεί σημαντικά προβλήματα για

---

⁸⁵ άρθρο 4, Νόμος 4830/2021 ΦΕΚ τεύχος Α' 169/18.09.2021

⁸⁶ άρθρο 13, Νόμος 4830/2021 ΦΕΚ τεύχος Α' 169/18.09.2021

τους ιδιοκτήτες ζώων αφού κατά κανόνα η αντιμετώπιση των ίδιων και των ζώων τους οδηγούσε στον περιορισμό των δικαιωμάτων τους. Ήταν σύνηθες λοιπόν να μην μπορεί κάποιος να νοικιάσει ένα διαμέρισμα ή να χρησιμοποιήσει το υπεραστικό λεωφορείο όταν είχε μαζί του κάποιο ζώο συντροφιάς. Αυτό όμως άλλαξε με τον νόμο 4830/2021 και πλέον δεν γίνεται να απαγορευτεί σε κανέναν η ενοικίαση σπιτιού επειδή έχει κάποιο κατοικίδιο ζώο ή να προχωρήσει κάποιος ιδιοκτήτης στην έξωση ενός ενοικιαστή λόγω της υιοθέτησης ενός ζώου συντροφιάς. Παράλληλα με το άρθρο 30 φαίνεται ότι προβλέπεται η ίδρυση περιφραγμένων πάρκων σκύλων ώστε να δύνανται τα σκυλιά να μπορούν να εξασκηθούν, αλλά και να βρίσκονται και να κινούνται χωρίς λουρί⁸⁷. Βέβαια η πραγματικότητα στην Ελλάδα διαφέρει και παρά την ύπαρξη του νομικού πλαισίου που ρυθμίζει εξονυχιστικά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ιδιοκτητών ζώων διαπιστώνουμε ότι είναι σύνηθες οι τελευταίοι να συναντούν εμπόδια στην καθημερινότητά τους.

Τέλος, στο πλαίσιο του νέου νομοθετήματος και λόγω των πολλών περιστατικών βίας και κακοποίησης που λαμβάνουν χώρα τα τελευταία χρόνια, φαίνεται ότι ο νομοθέτης προχώρησε στην αυστηροποίηση του πλαισίου των επιβαλλόμενων ποινών. Έτσι ο νομοθέτης προβλέπει τον πλημμεληματικό χαρακτήρα πράξεων όπως είναι η εγκατάλειψη του ζώου συντροφιάς και η πλημμελής μέριμνα αναφορικά με τους κανόνες ευζωίας και τον κακουργηματικό χαρακτήρα πράξεων όπως είναι ο φόνος και ο βασανισμός ζώων κάθε είδους που διαπράττεται με σκοπό την πρόκληση πόνου. Επίσης, σημαντική ήταν και η πρόβλεψη της ύπαρξης ενός μητρώου παραβατών, στο οποίο καταχωρούνται εκείνοι που καταδικάστηκαν για τις παραπάνω ποινές και οι οποίοι διατηρούνται στο μητρώο έως και 10 χρόνια έπειτα από την καταδίκη τους⁸⁸.

---

⁸⁷ άρθρο 30, Νόμος 4830/2021 ΦΕΚ τεύχος Α' 169/18.09.2021

⁸⁸ άρθρο 36, Νόμος 4830/2021 ΦΕΚ τεύχος Α' 169/18.09.2021

Επίλογος

Τα ζώα ενέχουν σημαντική θέση στη ζωή όλων των ανθρώπων. Αυτά αποτελούν τόσο τροφή όσο και συντροφιά που οδηγεί σε μία περίεργη και αντιφατική επεξήγηση της συνύπαρξής μας με εκείνα. Η σχέση μεταξύ ανθρώπου και ζώου είναι ένα πολυδιάστατο και δυναμικό κομμάτι της ύπαρξής μας, βαθιά ενσωματωμένο στο ύφος της κοινωνίας, της πολιτισμικής πραγματικότητας και της ηθικής. Σε όλη την ιστορία, οι άνθρωποι έχουν αλληλεπιδράσει με τα ζώα σε διάφορες συγκυρίες, από τη συντροφιά και την εξημέρωση έως την εκμετάλλευση και την κατανάλωση. Αυτό το δοκίμιο εξετάζει τις πολυπλοκότητες των σχέσεων ανθρώπου-ζώου, εξετάζοντας τις ηθικές σκέψεις, την έννοια των δικαιωμάτων των ζώων και τις πρακτικές επιπτώσεις εντός νομικών πλαισίων. Οι σχέσεις ανθρώπων και ζώων περιλαμβάνουν ένα φάσμα αλληλεπιδράσεων, αντανακλώντας διάφορες πολιτισμικές, κοινωνικές και ατομικές απόψεις. Στην καρδιά αυτών των σχέσεων βρίσκεται ένα βασικό ηθικό ερώτημα. Πώς πρέπει να αντιμετωπίζουμε τα ζώα; Ιστορικά, τα ζώα έχουν θεωρηθεί ως πόροι προς εκμετάλλευση για το ανθρώπινο όφελος, ως πηγές τροφής, εργασίας ή ψυχαγωγίας.

Τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να λαμβάνει μεγάλο έδαφος η προστασία των ζώων μέσω της κοινωνικής ευαισθητοποίησης αλλά και της διαμόρφωσης ενός ειδικού νομικού πλαισίου. Η έννοια των δικαιωμάτων των ζώων αντιπροσωπεύει μια αλλαγή παραδειγμάτων στις ηθικές μας υποχρεώσεις προς τα μη ανθρώπινα ζώα. Βασισμένα στη φιλοσοφία της ηθικής των ζώων, τα δικαιώματα των ζώων υποστηρίζουν την αναγνώριση των ζώων ως αισθητικά όντα που αξίζουν ιδιαίτερα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία από τον πόνο και την αυτονομία. Αυτή η προοπτική αμφισβητεί την παραδοσιακή ιεραρχία που τοποθετεί τους ανθρώπους πάνω από τα ζώα και καλεί για μια επανεκτίμηση της μεταχείρισής μας απέναντι σε αισθητά όντα. Από την άλλη η ηθική των ζώων παρέχει τη θεωρητική βάση για την κατανόηση και την αξιολόγηση των ηθικών μας υποχρεώσεων προς τα ζώα. Εμπνέοντας από ηθικές θεωρίες όπως ο ωφελιμισμός, η δεοντολογία και η αρεταϊκή ηθική, η ηθική των ζώων εξετάζει τις ηθικές διαστάσεις των αλληλεπιδράσεων μεταξύ ανθρώπων και ζώων, ενώ αναζητά να συμφιλιώσει τα ανταγωνιστικά συμφέροντα που ανακύπτουν μεταξύ τους.

Μια σφαιρική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας αποκαλύπτει ένα πλούσιο κατάλογο προοπτικών στην ηθική και τα δικαιώματα των ζώων. Από κλασικά φιλοσοφικά έργα έως σύγχρονα νομικά πλαίσια, οι ερευνητές έχουν ασχοληθεί με ερωτήματα που αφορούν την ηθική θέση των ζώων και τις ηθικές συνέπειες των αλληλεπιδράσεων μεταξύ ανθρώπων και ζώων. Από ηθικής πλευράς, η έννοια των δικαιωμάτων των ζώων προκαλεί τις παραδοσιακές ανθρωποκεντρικές απόψεις που δίνουν προτεραιότητα στα ανθρώπινα συμφέροντα πάνω από αυτά των άλλων αισθητών οντοτήτων. Αυτή η αλλαγή προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης της εγγενούς αξίας και ευημερίας των ζώων αποτελεί ένα κρίσιμο βήμα προς τη δημιουργία μιας πιο συμπονετικής και δίκαιης συνύπαρξης. Μέσω μιας ηθικής πλαισίωσης που επεκτείνει την ηθική σκέψη στα ζώα, αναγνωρίζουμε την ικανότητά τους να νιώθουν χαρά, πόνο και πολύπλοκα συναισθήματα, επιβεβαιώνοντας έτσι το δικαίωμά τους σε βασικά δικαιώματα και προστασίες. Επιπλέον, οι ηθικές σκέψεις καλούν να επανεξετάσουμε κριτικά την μεταχείρισή μας προς τα ζώα σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της γεωργίας, της έρευνας και της ψυχαγωγίας. Πρακτικές όπως η εργοστασιακή κτηνοτροφία, οι δοκιμές σε ζώα και η εκμετάλλευση της άγριας ζωής θέτουν ηθικά διλήμματα σχετικά με την εγγενή αξία και αξιοπρέπεια των ζώων. Μέσω μιας κουλτούρας εμπάθειας και ευθύνης, μπορούμε να προσπαθήσουμε να εφαρμόσουμε πιο ανθρώπινες και βιώσιμες προσεγγίσεις που δίνουν προτεραιότητα στην ευημερία των ζώων και μειώνουν τον πόνο τους.

Ενώ οι ηθικές αρχές παρέχουν καθοδήγηση στις ηθικές μας σκέψεις, οι πρακτικές επισημάνσεις και τα νομικά πλαίσια παίζουν ένα κρίσιμο ρόλο στη μετάφραση των ηθικών ιδεών μας σε χειροπιαστές ενέργειες και πολιτικές. Η νομική προστασία των ζώων ποικίλλει ανάλογα τη χώρα και το νομικό της σύστημα, αντανakλώντας τους διαφορετικούς πολιτιστικούς κανόνες, τα οικονομικά συμφέροντα και την πολιτική σκηνή της κάθε χώρας. Ορισμένες χώρες έχουν θεσπίσει αυστηρούς και αναλυτικούς νόμους για την προστασία των ζώων, θέτοντας πρότυπα για τη μεταχείριση των ζώων σε διάφορα πλαίσια, συμπεριλαμβανομένων της γεωργίας, της έρευνας και της ψυχαγωγίας.

Ο όρος "ειδισμός" που παρουσιάζεται αναδεικνύει την προκατάληψη και τη διάκριση που υφίστανται τα ζώα από τους ανθρώπους, ένα φαινόμενο που αντιμετωπίζει αντίστοιχες ηθικές προκλήσεις με τον ρατσισμό και τον σεξισμό. Η αναφορά στις

τρεις διαφορετικές θέσεις που επηρεάζουν τις στάσεις απέναντι στη χρήση των ζώων (τύπος ζώου, σκοπός χρήσης, γνώση για τη χρήση) είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντική. Η διαπίστωση ότι οι στάσεις των ανθρώπων εξαρτώνται από το είδος και τη νοημοσύνη του ζώου και επηρεάζονται από την εξοικείωση με το κάθε είδος αντανακλά την πολυπλοκότητα των ανθρώπινων σχέσεων με τα ζώα. Επίσης, η ανάλυσή για την έννοια της ανωτερότητας του ανθρώπου απέναντι στα ζώα και οι αντίστοιχοι λόγοι για την απόρριψη αυτής της έννοιας αντιπροσωπεύουν ένα βαθύτατο διάλογο σχετικά με τη θέση του ανθρώπου στη φύση. Η αναγνώριση της εσωτερικής αξίας των ζώων και η σημασία της διατήρησης της βιοποικιλότητας αντικατοπτρίζουν την ανάγκη για μια πιο συνεπή και συμπονετική σχέση με το φυσικό κόσμο.

Παρά την ύπαρξη εκτεταμένης νομοθεσίας τόσο στο επίπεδο της ΕΕ όσο και σε εθνικό επίπεδο, οι μηχανισμοί επιβολής και οι μηχανισμοί παρακολούθησης της συμμόρφωσης παραμένουν ανεπαρκείς. Υπάρχει έλλειψη αποτελεσματικών μέτρων επιβολής για να εξασφαλιστεί η συμμόρφωση ατόμων και οντοτήτων με τα πρότυπα της προστασίας των ζώων, οδηγώντας σε περιπτώσεις μη συμμόρφωσης και κακομεταχείρισης των ζώων που παραμένουν ανεξέλεγκτες. Τα νομικά πλαίσια συχνά περιέχουν αντιφάσεις και κενά που υπονομεύουν την αποτελεσματικότητά τους. Οι διαφορές στην ερμηνεία και την εφαρμογή μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, καθώς και στην Ελλάδα σε δημοτικό επίπεδο, δημιουργούν ευκαιρίες για εκμετάλλευση και αποφυγή των κανόνων περί προστασίας των ζώων. Στο πλαίσιο της ΕΕ, η διασυνοριακή εφαρμογή των νόμων περί προστασίας των ζώων παρουσιάζει σημαντικές προκλήσεις λόγω των διαφορών στα νομικά συστήματα, τους μηχανισμούς επιβολής και τις πολιτισμικές στάσεις απέναντι στα ζώα μεταξύ των κρατών μελών. Αυτό δυσχεραίνει την αποτελεσματική συνεργασία και συντονισμό στην αντιμετώπιση διασυνοριακών ζητημάτων, όπως η παράνομη εμπορία ζώων και ζωικών προϊόντων. Οι ποινές που προβλέπονται για παραβάσεις των νόμων περί προστασίας των ζώων μολονότι έχουν αυστηριοποιηθεί παραμένουν στην πράξη ελαφριές και δεν συνιστούν επαρκή αποτρεπτικά μέτρα κατά της κακομεταχείρισης και της κακοποίησης των ζώων. Τέλος παρά την ύπαρξη νομικών πλαισίων, υπάρχει έλλειψη ευρείας ενημέρωσης και εκπαίδευσης του κοινού σχετικά με τα δικαιώματα και την ευημερία των ζώων. Απαιτούνται μεγαλύτερες προσπάθειες

για την αύξηση της ευαισθητοποίησης, την προώθηση της συμπόνιας προς τα ζώα και την προώθηση υπεύθυνων στάσεων και συμπεριφορών μεταξύ του κοινού.

Μέσα από αυτήν την ανάλυση, αναδείξαμε τη σημασία της προστασίας των ζώων ως ηθικού, κοινωνικού, και νομικού ζητήματος. Η ανάπτυξη των θεωρητικών και πρακτικών προσεγγίσεων για την προστασία των ζώων αποτελεί σημαντικό βήμα προς την προώθηση της δικαιοσύνης και της βιώσιμης συνύπαρξης ανθρώπου, ζώου και φύσης. Εν κατακλείδι, η ευθύνη μας ως κοινωνία είναι να ενισχύσουμε τον σεβασμό που δείχνουμε προς τα ζώα, να προωθήσουμε τις προσπάθειες για την προστασία τους και να καταλήξουμε σε μια πιο δίκαιη και βιώσιμη σχέση με τον φυσικό κόσμο.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Καραγεωργιάκης Σ. επιμ. Μανωλάς Ι. Ε. και Τσαντόπουλος Ε. Γ. Περιβαλλοντική Πολιτική: Καλές Πρακτικές, Προβλήματα και Προοπτικές. 10ος τόμος. *Τμήμα Δασολογίας και Διαχείρισης Φυσικών Πόρων: ΔΠΘ*. 2018.

Μπλε Δ. Περδικάρη Ι. Π. Τζάμαλης Γ. Ο ειδισμός ως απαρχή του ρατσισμού και έθιμα που σχετίζονται με τα ζώα. *διά-ΛΟΓΟΣ*. 12. 2022.

Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δ., επιμ. Μανωλάς Ε. και Ταμπάκης Α. Σ. *Περιβαλλοντική Ηθική: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον 21ο αιώνα*. Μεθόριος Γραφικές Τέχνες Α.Ε. 2012.

Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δ. επιμ. Μανωλάς Ε. Πρωτοπαπαδάκης Ε. Δ. και Τσαντόπουλος Γ. Ε. Διεθνής Περιβαλλοντική Πολιτική: Αναμετρήσεις με το Μέλλον. 5ος τόμος. *Τμήμα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων: ΔΠΘ*. 2013.

Ξένη Βιβλιογραφία

Adams, C. J. *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. Continuum. 1990.

Alkire, S. Dimensions of Human Development. *World Development*, 30(2), 181-205. 2001

Arnason G. The Emergence and Development of Animal Research Ethics: A Review with a Focus on Nonhuman Primates. *Sci Eng Ethics*. 2020;26(4):2277-2293.
doi:10.1007/s11948-020-00219-z

Bekoff, M. *Why Dogs Hump and Bees Get Depressed: The Fascinating Science of Animal Intelligence, Emotions, Friendship, and Conservation*. *New World Library*. 2013

Bovenkerk, Bernice, and Jozef Keulartz. *Animal ethics in the age of humans: Blurring boundaries in human-animal relationships*. Cham, Switzerland: Springer, 2016.

Brennan, Andrew, and Yeuk-Sze Lo, editors. "Environmental Ethics: Readings in Theory and Application." *Broadview Press*, 2010.

Broom, D. M. Cognitive ability and sentience: Which aquatic animals should be protected? *Dis Aquat Org*, 75(2), 99-108. 2007.

Bulut, Mutlu & Ozden, Cevher. (2022). Effects of Climate Change on Animal Husbandry. *Black Sea Journal of Agriculture*. 6. 10.47115/bsagriculture.1216262.

Callicott, J. Baird. *"In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy."* State University of New York Press, 1989.

Camenzind S. Kantian Ethics and the Animal Turn. On the Contemporary Defence of Kant's Indirect Duty View. *Animals (Basel)*. 2021;11(2):512. Published 2021 Feb 16. doi:10.3390/ani11020512

Cédric Sueur. Speciesism, anti-speciesism and animal rights. *Flash eNews: the EAAP Newsletter*, 2019, 167, pp.7. hal-03820300

Cheng, Muxi, Bruce McCarl, and Chengcheng Fei. 2022. "Climate Change and Livestock Production: A Literature Review" *Atmosphere* 13, no. 1: 140. <https://doi.org/10.3390/atmos13010140>

Dawkins, M. S. Animal welfare and efficient farming: is conflict inevitable? *Anim Prod Sci*, 57(2), 201-208. 2017

Dinu, M., Abbate, R., Gensini, G. F., Casini, A., & Sofi, F. Vegetarian, vegan diets and multiple health outcomes: A systematic review with meta-analysis of observational studies. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 57(17), 3640-3649. 2017

Everett, J. A. C., Caviola, L., Savulescu, J., & Faber, N. S. Speciesism, generalized prejudice, and perceptions of prejudiced others. *Group Processes & Intergroup Relations*, 22(6), 785-803. 2019. <https://doi.org/10.1177/1368430218816962>

Francione, Gary L. *Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement*. Temple University Press, 1996. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt14bs8gb>.

Francione, Gary L. "Introduction to Animal Rights: Your Child or the Dog?" Temple University Press, 2000.

Franklin, Julian H. *Animal Rights and Moral Philosophy*. Columbia University Press, 2005. <https://doi.org/10.7312/fran13422>.

Gaard, G. Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environmentalism. *Feminist Formations*, 23(2), 2011

Gibbs, Benjamin. "Higher and Lower Pleasures." *Philosophy* 61, no. 235 (1986): 31–59. <http://www.jstor.org/stable/3750539>.

Gore, C. Human rights and the capability approach. *Royal Institute of Philosophy Supplements*, 42, 1997. 149-165

Grewal, I. (1997). 'Women's Rights as Human Rights': Feminist Practices, Global Feminism, and Human Rights Regimes in Transnationality. *Transnational Women's Studies: Women's Movements in a Global Era*, 1, 1997

Hooks, b. *Feminist Theory: From Margin to Center*. South End Press. 1989.

Hopster J. The Speciesism Debate: Intuition, Method, and Empirical Advances. *Animals (Basel)*. 2019;9(12):1054. Published 2019 Dec 1. doi:10.3390/ani9121054

Hursthouse, Rosalind. "Virtue Ethics and the Treatment of Animals." *The Oxford Handbook of Animal Ethics*, May 1, 2012, 119–43.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195371963.013.0005>.

Hursthouse, Rosalind, 'Applying Virtue Ethics to Our Treatment of the Other Animals', in Julia Annas, and Jeremy Reid (eds), *Virtue and Action: Selected Papers*

(Oxford, 2022; online edn, Oxford Academic, 15 Dec. 2022),
<https://doi.org/10.1093/oso/9780192895844.003.0011>, accessed 04 Feb. 2024.

Jamieson, Dale. *"Ethics and the Environment: An Introduction."* Cambridge University Press, 2008.

Johannes Kniess (2019) Bentham on animal welfare, *British Journal for the History of Philosophy*, 27:3, 556-572, DOI: [10.1080/09608788.2018.1524746](https://doi.org/10.1080/09608788.2018.1524746)

Joy, M. (2010). *Why We Love Dogs, Eat Pigs, and Wear Cows: An Introduction to Carnism*. Conari Press.

Kappeler, S. *Speciesism, Racism, Nationalism... or the Power of Scientific Subjectivity. Animals and Women: Feminist Theoretical Explorations*. Durham, US: Duke University Press, 320–352. .1995. doi: 10.2307/j.ctv1198x6d.17

Khoo SY. Justifiability and Animal Research in Health: Can Democratisation Help Resolve Difficulties?. *Animals (Basel)*. 2018;8(2):28. Published 2018 Feb 14.
doi:10.3390/ani8020028

Koneswaran G, Nierenberg D. Global farm animal production and global warming: impacting and mitigating climate change. *Environ Health Perspect*. 2008;116(5):578-582. doi:10.1289/ehp.11034

Kristof Dhont, Maria Ioannidou. Similarities and differences between vegetarians and vegans in motives for meat-free and plant-based diets. *Appetite*. Volume 195. 2024. 107232. ISSN 0195-6663. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2024.107232>.

Linzey, Andrew. *The Global Guide to Animal Protection*. University of Illinois Press, 2013.

Maurizi, Marco. "What Is Antispeciesism?" *Beyond Nature*, August 13, 2021, 29–39. https://doi.org/10.1163/9789004466654_003.

McCausland, C. The Five Freedoms of Animal Welfare are Rights. *J Agric Environ Ethics* 27, 649–662 (2014). <https://doi.org/10.1007/s10806-013-9483-6>

Merchant, C. *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. HarperOne. 1980.

- Mies, M., & Shiva, V. *Ecofeminism*. Zed Books. 1993.
- Newberry Michelle, Pets in danger: Exploring the link between domestic violence and animal abuse, *Aggression and Violent Behavior* 34 (2017) 273-281
- Norton, Bryan G. "Toward Unity Among Environmentalists." Oxford University Press, 1991.
- Nussbaum, Martha C. "Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership." Belknap Press, 2006.
- Nussbaum, M. C.. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Harvard University Press. 2011.
- Ojong, Lawrence Odey. Singer's Notion of Speciesism: A Case for Animal Rights in Ejagham Culture. *International Journal of Environmental Pollution and Environmental Modelling* 2 (3):116-121. 2019.
- Pelluchon, Corine. "Animal Ethics." *Encyclopedia of Global Bioethics*, 2016, 118–25. https://doi.org/10.1007/978-3-319-09483-0_19.
- Plumwood, V. *Feminism and the Mastery of Nature*. Routledge. 1993.
- Postema, Gerald J. "Bentham's Utilitarianism." *The Blackwell Guide to Mill's Utilitarianism*, January 2006, 26–44. <https://doi.org/10.1002/9780470776483.ch2>.
- Protopapadakis D. E. *Animal Ethics: Past and Present Perspectives*. Logos Verlag Berlin: 2012
- Robeyns, I. *The Capability Approach*. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2017
- Rowlands, Mark. "Tom Regan: Animal Rights as Natural Rights." *Animal Rights*, 2009, 58–97. https://doi.org/10.1057/9780230245112_4.
- Satija, A., Bhupathiraju, S. N., Rimm, E. B., Spiegelman, D., Chiuve, S. E., Borgi, L., ... & Hu, F. B. Plant-based dietary patterns and incidence of type 2 diabetes in US men and women: results from three prospective cohort studies. *PLoS Medicine*, 14(7), e1002039. 2017.

Schneewind, J. B. "Virtue, Narrative, and Community: MacIntyre and Morality." *The Journal of Philosophy* 79, no. 11 (1982): 653–63. <https://doi.org/10.2307/2026540>.

Sen, A. *Development as Freedom*. Oxford University Press. . 1999

Sirkel R. Porphyry on Justice towards Animals: Are Animals Rational and Does It Matter for Justice? In: Xenophontos S, Marmodoro A, eds. *The Reception of Greek Ethics in Late Antiquity and Byzantium*. Cambridge University Press; 2021:174-192.

STEINER, GARY. *Anthropocentrism and Its Discontents: The Moral Status of Animals in the History of Western Philosophy*. University of Pittsburgh Press, 2005. <https://doi.org/10.2307/j.ctt6wrcwf>.

Stoll-Kleemann, S., & O'Riordan, T. The sustainability challenges of our meat and dairy diet. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 57(3), 34-48. 2015.

Sueur, Cédric. (2019). Speciesism, anti-speciesism and animal rights. 167. 7.

Swartz, B., Mishler, B.D. Speciesism, Science, and Society. In: Swartz, B., Mishler, B.D. (eds) *Speciesism in Biology and Culture*. Springer, Cham. 2022. https://doi.org/10.1007/978-3-030-99031-2_1

Umberto Bernabucci, Climate change: impact on livestock and how can we adapt, *Animal Frontiers*, Volume 9, Issue 1, January 2019, Pages 3–5, <https://doi.org/10.1093/af/vfy039>

Vrečko I., Criminological aspects of animal abuse: A review study, *Criminology & Social Integration* Vol 27. 2019.

Walker R. L. Virtue Ethics and Laboratory Animal Research. *ILAR journal*, 60(3) 2021.

Warren, Mary Anne, 'Animal Rights and Human Limitations', *Moral Status: Obligations to Persons and Other Living Things*, *Issues in Biomedical Ethics* (Oxford, 2000; online edn, Oxford Academic, 3 Oct. 2011), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198250401.003.0010>, accessed 04 Feb. 2024.

Zimmerman, Michael E., et al., editors. "Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology." Prentice Hall, 2004

Νομοθεσία

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 998/2003 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1099/2009 του Συμβουλίου «για την Προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους»

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΕ) 2019/1010 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Νόμος 1038/1932 ΦΕΚ Α 257/11.11.1932. ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΖΩΩΝ

Νόμος 1197/1981 ΦΕΚ Α' 240/3.9.1981. Περί Προστασίας των Ζώων

Νόμος 2017/1992 - ΦΕΚ 31/Α/27.2.1992 Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των ζώων συντροφιάς

Νόμος 3170/2003 - ΦΕΚ 191/Α/29-7-2003. Ζώα συντροφιάς, αδέσποτα ζώα συντροφιάς και άλλες διατάξεις

Νόμος 4039 ΦΕΚ Α' 15/02.02.2012. Για τα δεσποζόμενα και τα αδέσποτα ζώα συντροφιάς και την προστασία των ζώων από την εκμετάλλευση ή τη χρησιμοποίηση με κερδοσκοπικό σκοπό

Νόμος 4830/2021 ΦΕΚ τεύχος Α' 169/18.09.2021. Νέο πλαίσιο για την ευζωία των ζώων συντροφιάς Πρόγραμμα «ΑΡΓΟΣ» και λοιπές διατάξεις

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 56 ΦΕΚ Α' 106 /30.4.2013 : Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2010/63/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Σεπτεμβρίου 2010 (L 276/33/20.10.2010) «σχετικά με την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για επιστημονικούς σκοπούς».

Ηλεκτρονικές Πηγές

Animal Ethics. “Veganism and Antispeciesism.” Animal Ethics, May 9, 2022.
<https://www.animal-ethics.org/veganism-and-antispeciesism/>.

FAWC. Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future. 2009.
Retrieved from
<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121007104210/http://www.fawc.org.uk/reports/pbafaw/AnimalWelfareHistory20120918.pdf>

in.gr “Έπιθετικότητα, Παρορμητικότητα Και Εγωισμός - Ποια Τα Χαρακτηριστικά Όσων Κακοποιούν Ζώα;” in.gr, September 28, 2022. Online Source.
<https://www.in.gr/2022/09/28/pet-stories/kakopoiisi-zoon-ta-xarakteristika-ton-draston-kai-sxesi-tis-psyxikes-diataraxes/>. (Retrieved 14.02.2024)

Protothema. Άκρως ανησυχητικά στοιχεία: Το 31% των ατόμων που κακοποιούν σεξουαλικά ζώα κάνουν το ίδιο σε παιδιά και ενήλικες. 2023, December 8. Online source <https://www.protothema.gr/greece/article/1444092/akros-anisuhitika-stoiheia-to-31-ton-atomon-pou-kakopoioun-sexoualika-zoa-kanoun-to-idio-se-paidia-kai-enilikes/> (Retrieved 15.02.2024)